

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI TÜRK DİPLOMATİK ARŞİVİ BELGELERİNE GÖRE TÜRKİYE’DE TOPLUM KALKINMASI ALANINDA ÇALIŞAN AMERİKAN BARIŞ GÖNÜLLÜLERİ

AMERICAN PEACE CORPS VOLUNTEERS WORKING IN THE FIELD
OF COMMUNITY DEVELOPMENT IN TÜRKİYE ACCORDING TO THE
DOCUMENTS OF THE TURKISH DIPLOMATIC ARCHIVES OF THE
MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

Tuğba BELENLİ*

Geliş Tarihi/Received:10.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted:09.12.2024

BELENLİ, Tuğba, (2025), "Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgelerine Göre Türkiye’de Toplum Kalkınması Alanında Çalışan Amerikan Barış Gönüllüleri", Belgi Dergisi, S.29, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2025/1, ss. 303-327.

Öz

20. yüzyılın ikinci yarısında, ABD ile yapılan ikili anlaşmalar kapsamında Türkiye’ye yardım etmek için gelen Amerikan Barış Gönüllüleri (Peace Corps Volunteers), başta eğitim olmak üzere sağlık, toplum kalkınması ve turizm gibi çeşitli alanlarda görev yapmışlardır. Bu çalışma, genel olarak Amerikan Barış Gönüllüleri ve özel olarak Türkiye’de toplum kalkınması alanında çalışan barış gönüllüleri (1965-1968) hakkındadır. Çalışmanın ana kaynağı olan Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgeleri ilk defa tarafımızca incelenmiştir. Gönüllüler hakkında en fazla ve en güvenilir bilgi, resmî kayıtlardan oluşan Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv Dairesinde yer almaktadır.Sadece Türkiye’ye değil dünyanın diğer birçok ülkesine gönderilen barış gönüllüleri, ev sahibi ülkenin talebi üzerine görev yapmışlardır. Türkiye başlangıçta barış gönüllüsü talep ederken, sonradan öngördüğü bazı tehlikeler üzerine yeni gönüllü talep etmemiş ve böylece bunların sayıları giderek azaltılarak uygulama sonlandırılmıştır. Uygulamanın sonlandırılmasında özellikle toplum kalkınması alanında çalışan gönüllülerin durumu etkili olmuştur. Toplum kalkınması alanında çalışanların en önemli özelliği, gittikleri ülkelerin özellikle köylerine gönderilmeleridir. Bu alandaki gönüllülerin çalışma alanları şu şekilde planlamıştır; köy yapıları ve altyapı hizmetleri, tarımsal çalışmalar, eğitsel çalışmalar ve sağlık çalışmaları. Türkiye’nin ABG ile daha fazla çalışmama kararı almasında, şehirlerden uzak köy ve kasabalarda toplum kalkınması alanında çalışan gönüllülerin şüphe uyandırıcı faaliyetleri birinci derece etkili olmuştur. O dönemde hem kamuoyunda ve gazete haberlerinde hem de Bakanlıklararası Danışma Komitesi toplantılarında ve TBMM’de gönüllülere yönelik itiraz ve eleştirilerin odağında köylerde gözlerden uzak çalışan ve aslında ne yaptıkları çok da anlaşılmayan toplum kalkınması gönüllüleri vardır. Diğer alanlarda çalışan gönüllüler de dikkate alındığında yaklaşık 10 yıl gibi bir süre Türkiye’de bulunan gönüllülerin varlıkları ve gerçek amaçları, o günlerde olduğu gibi günümüzde de sorgulanmakta ve tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Amerikan Barış Gönüllüleri, İkili Anlaşmalar, Toplum Kalkınması.*

*Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, tbelenli@gazi.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-5923-9222>).

Abstract

In the second half of the 20th century, American Peace Corps Volunteers (Amerikan Barış Gönüllüleri), who came to Türkiye under bilateral agreements with the United States, worked in various fields such as education, health, community development and tourism. This study is about American Peace Corps Volunteers in general and Peace Corps Volunteers working in the field of community development in Türkiye, in particular (1965-1968). The main source of the study, the Documents of the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs, were accessed by us for the first time. The most reliable information on volunteers is available in the Documents of the Turkish Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs, which consists of official records. American Peace volunteers, who were sent not only to Türkiye but also to many other countries around the world, served upon the request of the host country. While Türkiye initially requested Peace Corps Volunteers, it did not request any new volunteers due to some dangers it foresaw, and thus the number of these volunteers was gradually reduced, and the practice was terminated. The situation of volunteers working in the field of community development was particularly influential in the termination of the practice. The most important characteristic of those working in the field of community development is that they are sent especially to the villages of the countries they visit. The areas of work of volunteers in this field were planned as follows: village structures and infrastructure services, agricultural work, educational work and health work. The suspicious activities of the volunteers working in the field of community development in villages and towns far from the cities had a major impact on Türkiye's decision not to work with the ABG any further. At the time, the focus of objections and criticism of the volunteers, both in public and newspaper reports, as well as in the meetings of the Inter-Ministerial Advisory Committee and in the Turkish Parliament, was on the community development volunteers who were working out of sight in the villages and not really understood for what they were doing. When the volunteers working in other fields are taken into consideration, the existence and real purpose of the volunteers who were in Türkiye for about 10 years is still being questioned and discussed today, as it was in those days.

Keywords: *Republic of Türkiye, United States of America, American Peace Corps, Bilateral Agreements, Community Development.*

Giriş

Türkiye’deki Amerikan Barış Gönüllüleri (ABG) ile ilgili ilk ve en önemli çalışma 1970 yılında Müslim Özbalkan tarafından yayımlanan “Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri” başlıklı kitaptır. Teşkilatın Türkiye’deki faaliyetlerine karşı olan Özbalkan bu çalışmasında, Türkiye’nin toplumsal kalkınma çabasının öz kaynaklarıyla yapılması gerektiğini, teşkilatın Türkiye için verimsiz ve zararlı olduğunu ifade etmiştir. 2005 yılına gelindiğinde, Fatih Erboz ve Macit Soydan dönemin bir gazetesinde dizi yazı halinde yayımladıkları belgeleri derleyerek “Barış Gönüllüleri-10 Karanlık Yıl” isimli kitap çalışmasını yayımlamışlardır. Ercan Haytoğlu, “Amerikan Barış Gönüllüleri’nin Denizli Merkez ve Çevresindeki Faaliyetleri (1962-1972)” başlıklı sunumunu Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumunda 2008 yılında yapmış ve bölgede gönüllülerle temas etmiş kişilerden aldığı bilgileri aktarmıştır. Gönüllülerle ilgili olarak Murat Soysal’ın, “Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Faaliyetleri (1962-1972)” isimli yüksek lisans tezi Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünde 2010 yılında; Ezgi Durmaz’ın “Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadolu’daki Faaliyetleri (Muğla-Aydın)” başlıklı yüksek lisans tezi Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2013 yılında ve Gökhan Eşel tarafından hazırlanan “Amerikan Barış Gönüllüleri’nin Türkiye’deki Faaliyetleri” başlıklı doktora tezi 2014 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde savunulmuştur. Durmaz ve Eşel tez çalışmalarında, gönüllülerle temas eden Türkler ve bizzat gönüllülerin kendileriyle sözlü mülakatlar yaparak birinci elden bilgi sağlamışlardır. Eşel, doktora çalışmasını 2016 yılında “Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Faaliyetleri” ismiyle kitap olarak da yayımlamıştır. “Kendi Anılarında Türkiye’de Bulunan Amerikan Barış Gönüllülerinin Yaşadıkları Değişim Süreci” ve “Amerikan Barış Gönüllüleri ve Talat Sait Halman” başlıklı makaleler Zafer Parlak’a aittir. 2018 yılında Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları dergisinde Mehmet Gündüz tarafından yayımlanan “Türk Milli Eğitim Sisteminde Barış Gönüllüleri ve Faaliyetleri” isimli çalışma ise gönüllülerin eğitim ve özellikle Maarif Kolejlerindeki faaliyetleri hakkındadır. Burada yer verdiğimiz ve veremediğimiz diğer çalışmalar genel olarak ABG’nin eğitim alanındaki faaliyetleri hakkındadır. Çünkü bu alanda çalışanların sayısı olarak çok olmaları ve şehirlerde çalıştıkları için daha fazla göz önünde olmaları nedeniyle dönemin gazete haberlerinde de bu gönüllüler ön plana çıkmış, haklarında diğer alanlarda çalışanlardan daha fazla bilgi sahibi olmak mümkün olmuştur. Toplum kalkınması alanında çalışanlar ise kamuoyunun değil daha çok Türk Devleti’nin farkında olduğu ve takip ettiği gönüllülerdir. Dolayısıyla bu alanda çalışan gönüllüler hakkından en fazla ve en güvenilir bilgi resmî kayıtlardan oluşan Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi belgeleri olup ilk defa tarafımızdan bu çalışmada kullanılmıştır. Belgeler yaklaşık 100 klasör içerisinde yer almış olup hepsi incelenmiş, konuyla ilgili kısımlara bu çalışmada yer verilmiştir. İçerik yoğun olarak toplantı tutanakları ve Bakanlıkların kendi aralarında yaptıkları yazışmalardan oluşmaktadır. Kullanılan dil ağırlıklı olarak Türkçe olmak üzere, ABG resmî temsilcileriyle yapılan yazışmalarda ise İngilizce’dir.

ABG teşkilatı, 1961 yılında ABD Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulmuş -yarı bağımsız- resmi bir teşkilattir. Bu teşkilatı Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID) ve diğer resmi Amerikan kurumları ile sıkı bir iş birliği içerisinde yöneten¹ Amerika Dışişleri Bakanı, Amerikan Başkanının emri altında sistemin uygulanmasından sorumludur. Gönüllü gönderilen ülkelerde takip edilecek program o ülkedeki Amerikan kurumlarıyla, Amerikan diplomatik heyetinin en kıdemli başkanı tarafından koordine edilir.²

¹ TDA, 2303/6366294; TDA, 2303/9174232.

² TDA, 54/1728157.

Teşkilatın kurucusu olan ABD Başkanı John F. Kennedy, Amerikan Kongresinde ABG hakkında yaptığı konuşmada; kalkınma çabası içinde bulunan ülkelerde yaşayan halkın ekonomik ve sosyal kalkınması için mücadele ettiklerinden bahsederek dünyada ABD'nin egemenliğinin geleceği için bu ülkelerin açlık, yoksulluk ve cehaletten kurtulmuş, kalkınan ülkeler durumuna gelmelerinin şart olduğunu ifade etmiştir. Bahsedilen amaçlara ulaşabilmenin en büyük engellerinden biri, az gelişmiş ülkelerde kalkınma projelerini hazırlayacak/uygulayacak, modern sağlık ve temizlik koşullarını oluşturacak ve buna benzer öteki görevleri yerine getirecek bilgiye sahip eğitilmiş yetişkin insan gücünün olmamasıdır.³ Bu noktada ABD bu yetişkin insan gücünü sağlamak üzere yola çıkmış gibi gözükse de ilgili bölümlerde az gelişmiş ülkelere gönderilen gönüllülerin alanlarında yeterince eğitilmiş ve bilgili olmaktan uzak oldukları görülecektir. Teşkilat, Kennedy'nin 1 Mart 1961'de ABG'nin kurulması için idari bir talimat yayınlaması ve 22 Eylül 1961'de Amerikan Kongresinin "Barış Gönüllüleri Kanunu" nu kabul etmesiyle kurulmuştur.⁴

ABG teşkilatının ilk amacı; "Az gelişmiş memleketlerin eğitim, tarım ve sağlık gibi alanlarda ihtiyaç duydukları elemanları temin suretiyle hızlı kalkınmalarına yardım etmek", ikinci amacı "Amerikalıların diğer memleketleri ve bu memleketler halklarını daha iyi tanımaları sağlamak" ve son olarak "Diğer memleketler halkının Amerika'yı, Amerikalıları ve Amerika'nın öncülüğünü yaptığı ülkü ve ilkeleri daha iyi tanımalarını sağlamak." tır.⁵ Çalışmamızda gönüllülerin bu amaçlardan ilkinde yer alan çalışma alanlarından en fazla eğitim alanında faydalı oldukları görülmüştür. İkinci amaç oldukça başarılıdır, hatta gidilen ülkelerin halkını tanıma faaliyetlerinin yerel halkları ve hükümetleri tedirgin ettiği söylenebilir. Üçüncü amaç ise Amerikan halkının tanınmasından ziyade Amerikan halkına sempati duyulmasının sağlanması olarak anlaşılabilir. Bu amaçları gerçekleştirmek için denizasırlı ülkelere giden Amerikan gençleri gönüllü olarak bu işi yapmaktadır. Dolayısıyla bu proje ABD Hükümeti ile organik bağları olan bir gönüllülük projesidir. Proje, II. Dünya Savaşı'nın yıkımlarından sonra bir de Soğuk Savaşın olumsuz koşullarında mücadele eden gelişmekte olan ülkelere ABD tarafından sağlanan "mâli yardımların" "beraber çalışma" şekline devşirilmesiyle daha faydalı ve etkili olacağı düşüncesine dayanmaktadır.⁶ ABD -örneğin Marshall yardımında olduğu gibi- sadece para yardımı yapmaktansa hizmet göndererek ve beraber çalışma prensibiyle yardım alan ülkeyi de işin içine sokarak yeni bir yardım stili geliştirmiştir. Bu uygulamayla hem gönüllülerin istihdam edilmeleriyle Amerikalı gençlerin işsizlik sorununa çözüm bulunması hem de mali yardımların azalmasıyla daha kârlı görülmüş olmalıdır.

Gönüllülük sadece bu görevi yapacak Amerikalı gençler için değil, gönüllü kabul edecek ülke için de önkoşuldur. Bir ülkeye gönüllü gönderilmesi öncelikle o ülkenin gönüllü talep etmesiyle mümkündür. Gönüllülerin sayısını ve çalışma alanlarını talepte bulunan ülkenin hükümeti belirlemektedir. Türkiye örneğinde de gerçekten gönüllülerin çağırılması ve bu uygulamaya son verilmesinde Türkiye'nin taleplerinin geçerli olduğu görülmüştür. Çalışmanın başarıya ulaşması için gönüllülerin gittikleri ülkelerde aynı alanda çalışan yerel memurlarla uyumlu ve temas halinde olmaları önemli görülmüştür. Aradaki iletişimi sağlamak ve gönüllüleri takip edebilmek için gidilen ülkelerde bir de Barış Gönüllüleri Teşkilatı Müdürü görevlendirilmiş, teşkilat merkezi/merkezleri kurulmuştur.⁷ Fakat incelenen arşiv belgeleri, gönüllülerin yerel yetkililerle uyumlu ve temas halinde

³ John F. Kennedy, *Special Message To The Congress On The Peace Corps*, 1.3.1961'den nakleden; TDA, 54/1728157.

⁴ TDA, 2387/8817640; Stephen Magu, *Peace Corps and Citizen Diplomacy: Soft Power Strategies in U.S. Foreign Policy*, Lexington Books, USA 2018, s. XII.

⁵ TDA, 54/5171617; TDA, 2303/6366294; TDA, 2303/9174232.

⁶ TDA, 2387/8817640.

⁷ TDA, 2387/8817640.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgelerine Göre Türkiye’de Toplum Kalkınması Alanında Çalışan Amerikan Barış Gönüllüleri

olmaları konusunda da bazı sıkıntıların yaşandığını göstermektedir. Gönüllülerin bazı durumlarda kendi başlarına buyruk olmaları ve faaliyetleri hakkında bilgi vermek konusunda isteksizlikleri Türk tarafında rahatsızlık yaratmıştır. Gönüllü işlerini takip edebilmek amacıyla Türk Hükümeti tarafından kurulan Bakanlıklararası Danışma Komitesi (BDK) ilgili başlıkta görüleceği üzere gönüllülerin bu tür olumsuz tutumları konusunda bilgi sahibidir ve yapılan toplantılarda uygulamanın Türkiye’de sonlandırılmasına kadar giden önlemleri almaktan geri kalmamıştır.

Bu teşkilatın üyeleri genellikle 21-45 yaş aralığındadır. Gönüllü olabilmek için üniversite mezunu olmak şart değildir.⁸ Gönüllüler birtakım inceleme, test ve denemelerden geçirilir, seçildikten sonra 2 ila 6 aylık bir eğitim alırlar.⁹ Eğitim sırasında; gidecekleri ülkenin dili, tarihi, adetleri, gelenekleri, iktisadi durumu, çalışacakları alan, sağlık bilimleri, Amerikan siyasi sistemi, tarihi ve gelenekleri hakkında düzenlenen derslere katılırlar. Fakat aldıkları eğitim genel bir kültür kazandırmakla birlikte belli bir alanda uzmanlaşmalarına yeterli değildir. Gönüllülerin gidecekleri ülkelerin hayat şartlarına uyum sağlamaları ve düşük bir hayat standardından şikâyet etmemeyi de kabul etmeleri gerekmektedir. Gönüllüler, gittikleri ülkelerde kendileri ile aynı işleri yapanlarla denk bir maaşı ABG teşkilatından almaktadırlar.¹⁰ Çoğu gönüllü orta halli ve fakir Amerikan ailelerinden gelmektedir.¹¹ ABG’nin hizmet süreleri 21 aydır.¹² Gönüllüler, çalıştıkları kurumlarda kendileriyle aynı işleri yapan personele uygulanan şartlara tabidirler.¹³ ABG hakkındaki bütün bu çalışma koşullarının ayrıntıları, Türk Hükümetinin konu hakkındaki görüş ve emirleri ve bu çalışmada yer alan bilgilerin neredeyse tamamı ilk defa tarafımızca kullanılan Türkiye Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgelerine göre ele alınmış olup, bu alanda çalışacaklara katkı sağlaması beklenmektedir.

Türkiye ve Amerikan Barış Gönüllüleri

ABD, gönüllüleri dünyada başlıca dört ana bölgeye göndermiştir; Latin Amerika, Afrika, Doğu Asya/Pasifik ve NANESA (North Africa, Near East, South Asia/Kuzey Afrika, Yakın Doğu, Güney Asya). Türkiye; Afganistan, Hindistan, İran, Fas, Nepal, Pakistan ve Tunus’la birlikte NANESA ülkeleri içerisinde yer almıştır.¹⁴

⁸ Barış gönüllülerinin eğitim durumlarına bakıldığında; %77’sinin üniversite mezunu, %9,2’sinin üniversite üstü öğretim gördükleri anlaşılmaktadır, ayrıca %2,6’sı yüksek öğrenime hiç devam etmemiş, %9,2’si ise yüksek öğrenime bir süre devam edip ayrılmıştır. (Fatih Erboz, Macit Soydan, *Barış Gönüllüleri, 10 Karanlık Yıl*, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2009, s. 43)

⁹ Gönüllü adaylarının ABD’de ve Türkiye’de aldıkları eğitim hakkında bkz.: Gökhan Eşel, Amerikan Barış Gönüllüleri’nin Türkiye’deki Faaliyetleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2014; Genç Osman Geçer, Gökhan Eşel, “Amerikalılara Amerika’da Türkçe Öğretmek Amerikan Barış Gönüllüleri Örneği”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı 6/3, Erzurum 2017, s. 1656-1665.

¹⁰ Daha öncesinde köy kalkınmasını sağlamak üzere öğretmen, teknisyen, sağlık memuru vs. gibi profesyoneller yetiştiren Köy Enstitüleri, kırsalda çalışma fonksiyonlarını ABG gelinceye kadar işlevsel olarak yürütmüştür. Fakat bu dönemde Köy Enstitüleri kapatılmış olduğundan, Türkiye’deki köylerde toplum kalkınması alanında çalışan gönüllüler ile aynı işi yapan Türk görevli yoktur. Toplum kalkınması alanında çalışanların maaşları, benzer işi yaptıkları düşünülmüş olsa gerek, işe yeni başlayan köy öğretmenleri ile aynı olacak şekilde belirlenmiştir. (Heath W. Lowry, Yarım Asırlık Tutku: Türkiye ve Ben, I. Kitap: Bereketli Yılları, 1964-1966, çev. M. Alper Öztürk, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 63; Ezgi Durmaz, Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadolu’daki Faaliyetleri (Muğla-Aydın), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2013, s. 113.)

¹¹ TDA, 2303/6366294. Eşel’in gönüllüler ile yaptığı mülakatlardan anlaşıldığına göre; Barış Gönüllüleri Yasası’nın gönüllüleri askerlik hizmetinden muaf tutması, birçok genç erkeğin Vietnam Savaşı’na katılmamak için gönüllü olmasına neden olmuştur. (Gökhan Eşel, *Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Faaliyetleri*, İleri Yayınları, İstanbul 2016, s. 49.)

¹² TDA, 2387/6175010; TDA, 2387/6189979; TDA, 2387/8067342.

¹³ TDA, 2303/6366294.

¹⁴ TDA, 2387/6290350; TDA, 54/1728157.

ABG teşkilatının işleyiş şekline uygun olarak Türkiye, teşkilattan istifade etmek arzusunu 28 Haziran 1961 tarihinde Ankara'daki ABD Büyükelçiliğine iletmıştır. Bundan sonra Türkiye Dışişleri Bakanlığı ile ABD Büyükelçiliği arasında yapılan müzakereler neticesinde 27 Ağustos 1962 tarihinde iş birliği anlaşması imzalanmıştır. İmzacı taraflar Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ile ABD Başkan Yardımcısı Lyndon B. Johnson'dur.¹⁵

ABD ile Türkiye arasında imzalanan barış gönüllüleri anlaşmasının maddeleri şöyledir:

1. ABD Hükümeti, Türkiye'de müştereken tespit edilen görevler ifa etmek üzere ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından talep ve ABD Hükümeti tarafından kabul edilen sayıda barış gönüllüsünü Türkiye'de vazifelendirecektir. Gönüllüler Türkiye'de her iki hükümetimizce tayin edilen resmi veya özel kurumların doğrudan doğruya denetlemesi altında çalışacaklardır. Türkiye Hükümeti, gönüllülere ve mallarına, Türkiye'de ikamet eden ABD uyruklu özel kişilere genellikle uygulanan muameleden aşağı olmamak üzere adilane muamele gösterecek ve gönüllülerle ilgili bütün meselelerde ABD Hükümeti temsilcilerine tam bilgi verecek, onlarla istişarede bulunacak ve iş birliği yapacaktır.

2. Türkiye Cumhuriyeti'nin yürürlükte bulunan kanunlarında derpiş edildiği şekilde

a) Gönüllülere ikamet tezkereleri harçsız olacak şekilde verilecek,

b) Gönüllülerin geçim masraflarını karşılamak üzere alacakları meblağlar hiçbir vergi veya resme tabi tutulmayacaktır.¹⁶ Türkiye Cumhuriyetinin yürürlükte bulunan kanunlarında derpiş olduğu üzere ve Türkiye Cumhuriyetinde ithal edilmiş eşyanın elden çıkarılmasına ait kanun hükümlerine uyulması şartıyla, gönüllülerin kendi ihtiyaçları için gelişlerinden iki ay önce veya altı ay sonra Türkiye'ye ithal edecekleri kullanılmış zat ve ev eşyalarıyla beraberlerinde getirecekleri yeni zatî eşyalar için hiçbir gümrük vergisi veya başka bir resim ödenmeyecektir.

3. Hükümetlerimizin ilgili temsilcileri Türkiye Cumhuriyeti'nde barış gönüllüleri ve barış gönüllüleri programlarıyla ilgili olarak zaman zaman bu anlaşmanın uygulanması bakımından gerekli veya arzuya şayan görülen düzeltmeleri yapabilirler. İki hükümetten birinin bu anlaşmayı sonlandırmak niyetini yazılı olarak diğerine bildirmesi üzerine, ihbar tarihinden itibaren doksan gün sonra anlaşma yürürlükten kalkar.¹⁷

Bu anlaşmanın TBMM tarafından onaylaması hakkındaki kanun 27 Mart 1963 tarihinde Meclise gönderilmiştir. Kanun tasarısında; Başbakan, 3 tane Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı, Adalet Bakanı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Maliye Bakanı, Millî Eğitim Bakanı, Bayındırlık Bakanı, Ticaret Bakanı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı, Gümrük ve Tekel Tarım Bakanı, Ulaştırma Bakanı, Çalışma Bakanı, Sanayi Bakanı, Basın Yayın ve Turizm Bakanı ile İmar ve İskân Bakanı'nın imzaları vardır. Tasarı, TBMM'nin 15 Ocak 1965 tarihli toplantısında öncelikli ve ivedilikle görüşülerek açık oy ile kabul edilmiştir. 19 Ocak 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosuna sevk edilen tasarı, senatonun 2 Nisan 1965 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Tasarı 2 Nisan 1965

¹⁵ TDA, 54/1620238.

¹⁶ ABG, Türk Hükümetinden maaş almamışlardır ve Türk Hükümeti teşkilatın hiçbir masrafına da iştirak etmemiştir. Uygulanan tek ayrıcalık gönüllülerin maaşlarının vergiden muaf olmasıdır. Anlaşmanın görüşmeleri devam ederken, Amerikalılar ABG'ye diplomatik ayrıcalıklar verilmesini talep etmişler fakat bu teklif kabul edilmemiştir. (TDA, 2303/ 6366294.)

¹⁷ TDA,2387/6293012. Bu anlaşma metninin ABD Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson tarafından Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e gönderildiği ve Erkin'in Johnson'a Türkiye Cumhuriyeti'nin mutabakata muvafakat ettiğini bildirdiği, bazı değişiklikler içeren, mutabakat metni versiyonu için bakınız; TDA, 2387/6294242. Türkiye'nin, münferit olarak teşkilatın amaçları dışında faaliyetleri görülen barış gönüllülerinin mukavelelerini iptal etmek suretiyle vazifelerine son verme ve Türkiye'den gönderme yetkisi de vardır. (TDA, 54/1620238.)

tarihinde kanunlaşmış olup, kanun numarası 568’dir.¹⁸ ABG hakkındaki anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Başbakanlıkça Resmî Gazete’de yayınlama formalitesinin bir süre yerine getirilmediği ve dolayısıyla bu anlaşmanın fiilen devam ederken yürürlükte olmadığı kabul edilmiştir.¹⁹ Dışişleri Bakanlığı, yaptığı araştırmada Anayasanın 65. maddesi gereğince anlaşma metninin 568 sayılı kanuna ithal edilmediği ve Resmî Gazetede yayımlanmadığını tespit etmiştir. Bakanlık, bu durumda Başhukuk Müşavirliğine Barış Gönüllüleri Anlaşmasının Türkiye’de geçerli olup olmadığını ve değilse ne gibi işlemlerin yapılması gerektiğini sormuştur.²⁰ Hukuk Müşavirliğine bu konuda bir mütalaa sorulmuş ve şu cevap alınmıştır; *“Söz konusu anlaşmanın yürürlüğe konulabilmesi için Anayasanın 97 ve 244 sayılı kanununun 3. maddesi hükümleri gereğince, işbu anlaşmanın bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile onaylanıp, onaylama kararnamesiyle birlikte, anlaşmanın Türkçe ve İngilizce metinlerinin Resmî Gazetede yayınlanmasının gerekeceği”* mütalaa edilmiştir.²¹

Türkiye bu teşkilatın faaliyetlerini “teknik yardım” başlığı altında mütalaa etmiştir.²² ABG konusu, Türkiye’de Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki IV. Şubenin sorumluluğundadır.²³ Bir eksiklik olarak, 1966 yılının bitimine kadar Türkiye’de ABG hakkında herhangi bir koordinasyon ve planlama müessesesinin kurulmadığı görülmektedir. 1966 yılının kasım ayında yapılan Bakanlıklar ve kuruluşlar arası toplantıda Türkiye’deki gönüllü sayısının kesin olarak bilinmediği gönüllü istihdam eden kuruluşlar tarafından ifade edilmiştir. Fakat sonraki yıl içerisinde yapılan çalışmalarda ayrıntılı bilgiler toplanmış ve durum açıklığa kavuşturulmuştur. 1966 yılının aralık ayından itibaren Türkiye’de ABG’nin kişisel bilgilerinin yer aldığı fiş sistemi uygulamasına geçilmiştir.²⁴

17 Ağustos 1962’de yapılan ikili anlaşma sonrasında, aynı yılın eylül ayında 39 barış gönüllüsü Türkiye’ye gelmiş, bunlardan 31’i İngilizce öğretmeni olurken kalan 8 kişi de Tarım Bakanlığı Mersin Bölge Müdürlüğünde görevlendirilmiştir. 39 kişiyle başlayan program, 1965 yılında hızlanmış, bu yıl Türkiye’de 65 il ve 200’den fazla ilçe ve köyde barış gönüllüleri yerlerini almıştır.²⁵

¹⁸ TDA, 2387/6287818.

¹⁹ TDA, 2387/6290350.

²⁰ TDA, 2387/6292019.

²¹ TDA, 2387/6291469. Anlaşmanın onaylandığına dair “Barış Gönüllüleri adlı Amerikan Teşekkülünden faydalanma hususunda Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında yapılan Andlaşmaya ait teati olunan mektupların onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanun” başlıklı kanunun Resmî Gazetede yayımlanma tarihi, 10 Nisan 1965’tir.(https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800568.pdf)

²² TDA, 2387/8907630. Bakanlıklararası Danışma Komitesi (BDK) toplantısında, DPT temsilcisi ABG’nin teknik yardım olarak kabul edildiğinden, kurumların gönüllü taleplerindeki öncelik sırasını kendilerinin belirlemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Dışişleri Bakanlığı IV. daire başkanı ise gönüllülerin tam bir teknik yardım personeli olarak görülemeyeceklerini, bu meselenin siyasi yönlerinin de bulunduğunu dolayısıyla gönüllü talebi kararlarının toplanan bu komite tarafından verilmesinin uygun olacağını ifade etmiştir. (TDA, 2387/9055214.) Türkiye, 1970 yılında BDK tarafından alınan bir karar ve protokolle ABG programına “teknik yardım” mahiyeti vermeye başlamıştır. Bundan sonra Türkiye’ye gelecek gönüllülerin çalışacakları alanda yetişmiş teknisyen niteliğine sahip olmaları aranacak ve bu uzmanlara Birleşmiş Milletler ve Teknik Yardım Programı çerçevesinde çalışan uzmanlara uygulanan esaslar (Gönüllü talep eden kurum teşkilatın sunduğu adaylar içerisinde kendisi seçecek, gönüllü çalıştığı kurum ya da Bakanlığa bağlı olarak çalışacak, gönüllünün ücretinin ana kısmını teşkilat ödeyecek fakat buna gönüllü istihdam eden kurum da katkı sağlayacaktır.) uygulanacaktır. (TDA, 2387/9595460.) Yeni program “Gönüllü uzman programı” adını alacaktır. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti istihdam edeceği gönüllü uzmanlara en fazla 1.300 TL olacak şekilde mali katkıda bulunacaktır. (TDA, 2387/9597381.)

²³ TDA, 2387/6996467.

²⁴ TDA, 2387/6996467. Bundan sonra Türkiye’ye gelecek ABG’nin başvuru formlarını doldurarak gelmelerinden önce ilgili Bakanlık veya kuruluşun onayına sunmaları ve Türkiye’de bulunan ABG için Dışişleri Bakanlığında bir fiş sisteminin itihaz olunarak her barış gönüllüsüne ait olan bu fişlerin doldurulmasına karar verilmiştir. (TDA, 2387/7413475.)

²⁵ TDA, 54/1728157.

Türkiye'deki gönüllülerin çalıştıkları programlara göre dağılımları şöyledir; İngilizce programı (%67), toplum kalkınması (%14,8), çocuk bakımı (%5,6), hasta bakımı (hemşire) (%4), tüberküloz (%2,6), ev ekonomisi öğretimi (%1,3), turizm (%0,9), üniversitede okutman (%2,3), ötekiler (%1,4). Bu alanlarda çalışan toplam gönüllü sayısı 1.136'dır.²⁶ Görüldüğü üzere Türkiye, gelen gönüllülerin yarıdan fazlasını İngilizce eğitimi alanında istihdam etmiş²⁷, bunu toplum kalkınması alanında çalışanlar takip etmiştir.

Bu dağılım ABG'nin gönüllü gönderdiği hemen her ülkede aynıdır denilebilir. Gönüllü gönderilen ülkelerdeki hizmet alanlarının oranlarına bakıldığında, 1966 yılı verilerine göre, dağılımın Türkiye'deki ile benzer olduğu görülmektedir. Gönüllü gönderilen ülkelere toplamda toplum kalkınması alanında çalışan gönüllü oranının %27 olduğu görülürken, bu oran %50 oranına sahip eğitim alanından sonra en çok hizmet verilen ikinci alandır.²⁸

Bakanlıklararası Danışma Komitesi

Türkiye'de gönüllülerin durumları, talep edilecek yıllık gönüllü sayısı ile bunların dağılımı, Türkiye Dışişleri Bakanlığının çağrısı ile toplanan ilgili bakanlıklar, kurumlar ve üniversite temsilcilerinden oluşan bir "Bakanlıklararası Danışma Komitesi" (BDK) tarafından tespit edilmiş, bu komitede alınan kararlar ABG Teşkilatının Ankara'daki merkezine iletilmiştir. BDK'nin ilk toplantısı 4 Ocak 1963 tarihinde, Dışişleri, Millî Eğitim, Tarım, Sağlık ve Sosyal Yardım, İmar ve İskân, Bayındırlık Bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiş, bu üyeler tarafından verilen projeler üzerinden Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ABG sayısı tespit edilmiştir. Bu toplantıda ayrıca ABG'nin uzman olmadıkları, çalışacakları işin içeriğine göre buldukları muhtle kaynaklarının sağlanması gerektiği ve imkân dâhilinde "pek ücra yerlerde çalıştırılmamaları" zarureti vurgulanmıştır.²⁹

Türkiye'de ABG için takip edilen işleyiş şekli zaman içerisinde şöyle şekillenmiştir;

- a. Kuruluşlar, her yıl Dışişleri Bakanlığına bir yıl sonrası için ihtiyaçlarını ileteceklerdir,
- b. Toplam ihtiyaç tespit edildikten sonra Bakanlıklararası toplantıda takip eden yılın kotaları tespit edilecektir,
- c. Tespit edilmiş sakıncalı vilayetlerde ABG istihdam edilmeyecektir,

²⁶ TDA, 54/1728157. Dışişleri Bakanlığının verdiği bilgilere göre Türkiye'de; 1963 yılında 47, 1964 yılında 130, 1965 yılında 317, 1966 yılında 590, 1967 yılında 443 gönüllü vardır. (TDA, 54/1620238.) Başka bir belgede ABG sayısı 1963 yılında 39, 1966 yılında 532 kişi olarak ifade edilmiştir. (TDA, 2387/6290952.) Meclis tutanaklarına geçen bilgiler ise şöyledir; "Türkiye'ye de barış gönüllüleri 27 Ağustos 1962 yılından bu yana gelmeye başlamış ve bugüne kadar ülkemize, yani ülkelerine döndükleri güne kadar ülkemizde 1.201 adet barış gönüllüsü faaliyette bulunmuştur, çalışmıştır. Bu 1.201 adet barış gönüllüsünün 803'ü, yani %68'i İngilizce öğreniminde görevlendirilmiş, %14'ü toplum kalkınması faaliyetlerinde bulunup birtakım projeler hazırlamış, yine 77'si yani %6,4'ü çocuk bakımı alanlarında görev yapmış, %54'ü hasta bakımı, 30'u tüberküloz kontrolü, 15'i ev ekonomisi, 10'u turizm, 37'si de üniversitelerde, yani Orta-Doğu Teknik Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesinde okutmanlık programlarında çalışmıştır." ("Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal'ın, Barış gönüllüsü olarak Türkiye'ye gönderilen Amerikalılara dair Başbakan, İçişleri, Dışişleri, Millî Savunma ve Millî Eğitim Bakanlarından sorusu ve Millî Eğitim Bakanı Orhan Oğuz'un sözlü cevabı", *Millî Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem:3, Cilt 12, Toplantı: 2, 72. Birleşim, 17 Mart 1971,s. 277, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c012/mm_03012072.pdf)

²⁷ Türkiye'deki gönüllülerin içerisinde İngilizce öğretmeni sayısı 803 ve üniversitede okutmanlık görevi yapanların sayısı 37'dir. (Müslim Özbalkan, *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri*, Ant Yayınları, İstanbul 1970, s. 163). Türkiye'de eğitim alanında çalışan ABG hakkında geniş bilgi için bakınız; Tuğba Belenli, *Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye'deki Eğitim Faaliyetleri (1962-1971)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.

²⁸ TDA, 2303/6366294.

²⁹ TDA, 2387/8121446.

- d. Talepler toplantı sonrasında ayrıntılı bir şekilde ABG teşkilatına iletilecektir,³⁰
- e. Gecikmiş talepler bir yıl sonraki programa dâhil edilir,
- f. ABG, Türkiye’ye gelmeden önce kimlikleri hakkında ayrıntılı formlar dolduracaklardır,
- g. Plan çerçevesinde tespit edilen sahalarda ABG istihdam olunmayacaktır.³¹

Türk Dışişleri Bakanlığının başkanlığında yapılan 7 Mayıs 1965 tarihli toplantıda, gönüllü talep etmek üzere oluşturulan nihai listelerin Türkiye’nin ihtiyaçlarına göre öncelik sıralarının tespit edilerek oluşturulması yetkisinin Dışişleri Bakanlığı ile DPT’ye verilmesi kararlaştırılmıştır.³² Uluslararası teknik iş birliği münasebetleri çerçevesinde yer alan ABG uygulamasında, yardım taleplerinin hacmi, yardımı yapan ülkenin (ABD) imkânları ölçüsünde ve yardım alan ülkenin (Türkiye) ihtiyaç ve isteklerine göre planlanmaktadır. Türkiye, bu imkânın ihtiyaçlara göre gerekli ve kontrollü bir şekilde kullanılması için gönüllü talep eden kurumlarla DPT arasında iş birliği yapılmasını ve yardım taleplerinin kalkınma programlarının işgücü sektörü için öngördüğü ihtiyaçlara göre oluşturulmasını esas olarak kabul etmiştir.³³

1962 yılından itibaren giderek artan sayıda ABG Türkiye’ye gelmiş, gönüllü adedindeki artış memleket sathına gelişigüzel dağılımlara yol açmış, gönüllülerin 1966 yılı başında 67 vilayetin 63’ünde istihdam edildikleri görülmüştür.³⁴ Dışişleri Bakanlığı, 25 Şubat 1966’da yapılacak BDK toplantısı öncesinde, çağrılı Bakanlık ve kurumlardan toplantıya gelirken; ellerinde bulunan gönüllü sayısı ve bunların hizmet süreleri, gönüllülerin denetimi altında oldukları kurumları ve coğrafi dağılımlarını gösteren bir cetvel, gönüllülerin hizmet şartları, tatiller dışında kullandıkları izinler, hizmet içi eğitim, kurumlar arası nakil işlemleri, ek görevleri, ikamet vb. konularda sağlanan kolaylıklar ve takip eden iki yıllık süreç için istenen gönüllü sayılarına dair belgeleri hazırlamalarını istemiştir.³⁵ 1966 yılındaki bu BDK toplantısında ABG sayısının dondurulması ve tedricen azaltılması Dışişleri Bakanlığı tarafından telkin edilmiş ve diğer Bakanlıklar da bu teklifi olumlu karşılamıştır. Bu konunun görüşülmesi için Dışişleri Bakanlığı tarafından tertip edilen Bakanlıklararası Komisyonda ABG’nin prensip itibarıyla Türkiye’nin köylerinde değil şehirlerinde görevlendirilmesi ve kendilerine her hâlükârda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun gerek köylerinde ve gerek şehirlerinde hiçbir şekilde görev verilmemesi kararlaştırılmıştır. Komitenin bu kararından sonra Dışişleri Bakanlığı ABG istihdam eden kurumlara bir yazı göndererek ABG’nin bazı bölgelerdeki köy ve kasabalarda çalışmalarının sakıncalı bulunduğu, bu bölgelerde çalışanların çalışma sürelerinin bitince yerine yenilerinin gönderilmemesi gerektiği ve genel olarak bütün müesseselerin ABG’yi tercihen büyük merkezlerde çalıştırma yoluna gitmelerinin uygun olacağı bildirilmiştir.³⁶ 1966 senesinde BDK’nin, etnik grupların yoğun olarak bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi’nde ABG istihdamının emniyet düşüncesiyle yasaklanması sonucunda bu tarihten sonra teşkilatın bu bölgede ABG istihdam talepleri

³⁰ ABG teşkilatı ile varılan anlaşmaya göre, gönüllü talepleri dokuz ay öncesinden teşkilata bildirilecektir. (TDA, 2387/7412445.)

³¹ TDA, 2387/6996467; TDA, 2303/8300023.

³² TDA, 2387/9055006. ABG ile çalışmanın, “uluslararası teknik iş birliği ilişkileri” kavramı içerisinde değerlendirilmesi sonucu, bu programın daha verimli ve kontrollü olarak devam etmesi için teşkilat ile DPT arasında iş birliği yapılmasına ve kalkınma programlarının ihtiyaç duyduğu işgücü ihtiyaç ve önceliklerinin göz önüne alınmasına karar verilmiştir. (TDA, 54/1620238.)

³³ TDA, 2303/5084618.

³⁴ TDA, 2387/6996467.

³⁵ TDA, 2387/9054963.

³⁶ TDA, 2387/6290350.

muhtelif sebeplerle geçiştirilmiştir.³⁷ ABG sayısının tedricen azaltılması³⁸ kararına göre 1969 haziran ayından itibaren sakıncalı vilayetlerde ABG istihdam edilmeyecek,³⁹ 1972 yılına gelene kadar ise tamamen tasfiye edileceklerdir.⁴⁰ Toplantının bir diğer gündemi çalıştıkları kurumdan istifa eden ABG'nin Dışişleri Bakanlığına bildirmeden başka bir kuruluşta çalışmalarını, böyle bir durumda ülkeden çıkarılmalarına karar verilmiştir. Diğer bir karar, kurum ve Bakanlıkların kendileri için çalışan ABG hakkında Dışişleri Bakanlığına altı ayda bir rapor vermeleridir. Özel kurumlarda ABG çalıştırılması konusunda ise buna hiçbir şekilde izin verilmemesine karar verilmiştir.⁴¹

9 Aralık 1968 tarihli BDK toplantısında 1969-70 yılı içinde ihtiyaç duyulan kontenjanlar görüşülmüş, 1965-66 çalışma devresinden olan ve süreleri bittiği halde istihdamları devam eden ABG'nin isimleri ile çalıştıkları Bakanlıklar zikredilerek bunlar hakkında bir karara varılması istenmiştir. BDK aldığı kararda, ABG'nin istihdam sürelerinin iki seneyi geçmemesini kabul etmiştir. Bu toplantıda Dışişleri Bakanlığı temsilcisi 1964 yılından itibaren Türkiye'deki ABG sayısının giderek azaldığını ifade etmiştir.⁴²

BDK'nin 1969 yılında yapılan toplantısında ise bazı kurumlar ABG'nin çalışmalarının faydalı olduğunu ve devam edilmesini isteseler de diğer Bakanlık ve kurumların 1966 yılındaki kararı savundukları görülmüştür.⁴³ 1969 yılının diğer bir tartışma konusu, ABG teşkilatının gönüllü istihdam eden Türk kurum ve Bakanlıklarla, Dışişleri Bakanlığını atlayarak, direkt temas kurmaya çalışmaları olmuştur. Bu durumdan yakınan kurumların kendileriyle adı geçen teşkilatın muhatap kılınmamaları istekleri üzerine önlem alınmasına karar verilmiştir.⁴⁴ Teşkilatın bütün müracaatlarını Türkiye Dışişleri Bakanlığına

³⁷ TDA, 2387/6182233. Gönüllülerin tayin edildikleri yerler hakkındaki bu yorumlar ve alınan kararlar üzerine, gönüllülerin tayinlerini kendilerinin yapmadıklarını ifade eden Barış Gönüllüleri Müdürü McClure, gönüllülerin ilgili Türk Bakanlıklarının istediği yerlere gittiklerini belirtmiştir. McClure, ABG'nin toplum içindeki tek Amerikalı olduğu 88 çalışma yeri olmasına rağmen çoğunluğunun Ankara'da olduğunu da eklemiştir. (TDA, 2387/7014684.)

³⁸ Bu kararın verildiği 1966 yılının şubat ayında Türkiye'de 529 ABG vardır ve bunların 357'si İngilizce öğretmeni, 22'si hemşire, 28'i çocuk bakımı-ev ekonomisi alanında çalışanlar olup 105 kişi ise toplum kalkınması alanında çalışmaktadır. 17 Amerikalı idareci de teşkilatın Türkiye merkezinde çalışmaktadır. (TDA, 2303/6366294.)

³⁹ TDA, 2387/6182216.

⁴⁰ TDA, 2387/5657133.

⁴¹ TDA, 2387/6182216.

⁴² TDA, 2387/6182216.

⁴³ TDA, 2387/5657133.

⁴⁴ TDA, 2387/6182233. Bu konu daha önceki dönemlerde de gündeme gelmiştir; teşkilat yöneticisi Ross Pritchard'a Türk Dışişlerini ziyareti sırasında, mahallî teşkilatlarla doğrudan iletişime geçmemeleri isteği hatırlatılmış ve "dostane bir ikaz şeklinde" bu talep tekrarlanmıştır. Pritchard, bu usule uygun olarak hareket ettiklerini fakat mahallî teşkilatlara sadece teşekkür mahiyetindeki bazı mektuplar gönderdiklerini ifade etmiştir. (TDA, 2387/6175107.) 1966 yılına gelindiğinde, Amerikan Büyükelçiliği Müsteşarı Van Hollen, 12 Nisan 1966'da Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken ile görüşerek teşkilat adına bazı isteklerde bulunmuş fakat bu görüşme sırasında Bayülken Türk tarafının aynı konudaki şikâyetlerini kendisine iletmıştır. Bu durum çeşitli zorluk ve anlaşmazlıklar sebep olduğundan, bu gibi temasların Dışişleri Bakanlığı IV. Dairesine aracılığıyla yapılması ve bu sahadaki koordinasyon vazifesinin bu dairede olduğu kendilerine bildirilmiştir. Hollen, diğer Amerikalı yetkililer gibi bu isteğe uyacaklarını ifade etmiştir. (TDA, 54/637402.) Teşkilatın, çalıştıkları Türk kurumlarıyla direkt temas etmelerinin sebebi, teşkilattan gelen bir istekten anlaşılabilir. 1966 yılının sonlarında ABG Teşkilatı Türkiye Direktör yardımcısı Bay Weiman, Dışişleri Bakanlığı 2. Daire iktisat işleri yetkilisi Nazif Cuhruk'u ziyaret ederek, teşkilat direktörü Jack Vaughn'un ekim ayının sonunda Türkiye'ye geleceğini ve ABG hakkında Türk yetkili makamlarıyla görüşmek istediğini iletmıştır. Weiman, ABG teşkilatından yardım alan Türk kuruluşlarının, teşkilatın faaliyet tarzı ve özellikle ne çeşit yardım ve personel vermeye muktedir olduğunu pek bilmediklerini, bu durumun iş birliğinin yürütülmesinde aksamalara neden olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bu Türk kurumları ile teşkilat yöneticileri arasında bir bilgilendirme toplantısı yapıp yapılmayacağı sorulmaktadır. Cuhruk, bu toplantıyı uygun bulmayıp teşkilatın yaptıkları yardımların çeşitleri hakkında hazırladıkları broşürleri göndermelerini, kendilerinin de bunları Türk kurumlarına iletmeleri teklifinde bulunmuştur. (TDA, 54/ 5086965.) Nitekim bu toplantı talebi kabul görmeyen teşkilat yöneticilerinin kurumlarla direkt iletişim kurma yoluna gittikleri görülmüştür. Fakat bahsedildiği gibi bu da sakıncalı görülerek Türk yöneticilerince engellenmiştir.

yapması ve bu Bakanlığın atlanarak ilgili Bakanlık ve kuruluşlara doğrudan doğruya yazılar gönderilmemesi hususunun bir kez daha hatırlatılması BDK tarafından yerinde bulunmuştur. Ayrıca komite, çalışma süreleri bitimine yakın görev süresinin uzatılması talebinde bulunan ABG’nin bu tekliflerinin kabul edilmemesine karar vermiştir. BDK’de görüşülen bir diğer husus, son zamanlarda Türkiye’ye gelen ABG’de bir disiplinsizliğin olduğu ve yer yer muhtelif hadiselere rastlandığı hatta o zamana kadar gelen en disiplinsiz ve istifade edilemeyen devrenin bu grup (1969) olduğu hakkında Bakanlıklardan gelen görüştür. Diğer bir sıkıntı da ABG’nin bağlı oldukları kuruluşlardan izin almadan görev yerlerinden ayrılmalarıdır. Bunun sakıncalı olduğu teşkilata defalarca iletilmesine rağmen bu uyarının dikkate alınmadığı görülmüştür. Gerek ABG’nin kendi emniyetleri gerekse de eğitim disiplini bakımından bu kurala riayet edilmesi gereği üzerinde durmak faydalı görülmüştür. Genel olarak ABG teşkilatının “kendi başına hareket eder bir duruma gelme temayülünde” bulunması mahzurlu görülmüştür.⁴⁵

Bakanlıkların 1969-70 dönemine ait ABG taleplerinin dağılımı şu şekildedir; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 7 kişi, Tarım Bakanlığı 6 kişi (Bakanlık ayrıca emrinde çalışan 4 ABG’den 1’inin sakıncalı vilayetlerden olan Urfa’da çalıştığını ve bunun Aralık 1968’de Ankara’ya alınacağını ifade etmiştir), Çocuk Esirgeme Kurumu çocuk bakımında istihdam etmek üzere 3 kişi talep ederlerken; Turizm ve Tanıtma Bakanlığı talepleri olmadığını beyan etmiştir. DPT, Milli Emniyet Hizmetleri, Genelkurmay Başkanlığı, Köy İşleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü temsilcileri 15 Kasım 1966 tarihinde kabul edilen azaltma prensibine bağlı kalınmasını istemişlerdir. BDK bu istekleri kabul etmiştir.⁴⁶

Bu görüşler neticesinde, belge tarihsiz olmakla birlikte daha sonraki tarihte yapılan bir toplantı olması kuvvetle muhtemel olan, komite toplantısında programın Türkiye’de çalışan elemanlarının %90 kadarının derhal tasfiye edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Zira gönüllülerin çoğunluğu nitelikleri itibarıyla son derece faydasız görülmektedir. Elemenin BDK bünyesinde kurulacak bir alt komite tarafından yapılması düşünülmüştür. Prensip olarak programın “dejenere olduğu” ve bu haliyle devamının uygun görülmediği ifade edilmiştir. Yola daha küçük bir kadroyla, politika ve ideoloji unsurları karıştırılmadan, her yönden kontrolün daha kolay yapılabileceği bir şekilde devam edilmesi düşünülmüştür.⁴⁷ Artık ABG’den “ancak gerekli ölçüler çerçevesinde istifade olunması için” Türk Hükümeti tarafından çalışmalar yapıldığı görülmektedir.⁴⁸

Toplum Kalkınması Programı ve Türkiye

Toplum kalkınması alanı, Türkiye’ye gelen gönüllülerin çalışma alanlarından bir tanesidir. En çok gönüllünün çalıştığı ikinci çalışma alanıdır. “Toplum kalkınması” kavramının tanımı, 1964 yılında Bogota’da toplanan “Barış Gönüllüleri Latin Amerika Temsilcileri Konferansı”nda şöyle yapılmıştır; “*Toplum kalkınması, grupların katıldıkları ve yardım ettikleri programlar aracılığıyla, toplumun duyulan ihtiyaçlarını gidermek*

⁴⁵ TDA, 2387/6182233.

⁴⁶ TDA, 2387/6182216.

⁴⁷ TDA, 2387/9596685.

⁴⁸ TDA, 54/1620238.

amacıyla giriştikleri düzenli ve demokratik çabaların bir bütünüdür."⁴⁹ Toplum kalkınması programının felsefesini, Batı medeniyetinin esaslarına dayandırmak da mümkündür. Batı medeniyeti şahsi iradeyi ve ferdin tabiatın güçlüklerini yenme kabiliyetini arttırmayı amaçlayan; dil, din ve ülke ayırımı yapmadan insanlığın bütün farklılıklarına rağmen aslında birbirine benzer olduğunu düşünen, insanları birbirlerini anlamaya, iş birliği yapmaya, diğerine karşı merhamet duymaya teşvik eden bir medeniyettir.⁵⁰

Diğer yandan 21. yüzyılın bu döneminde, ABD az gelişmiş ülkelerde politikalarını uygularken artık yerel halkın tepkisini, yönelimlerini, adet ve inançlarını da hesaba katmak zorunluluğunu duymaktaydı. O ülkeyi ve halkını iyi tanımının Amerika'nın ileride karşılaşacağı sorunları ve güçlükleri çözmesinde yardımcı olacağı düşünülmekteydi. Dolayısıyla bu noktada, ABG'ye verilen bir görevin de bu kültürel ilişkiyi ve sezişi sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu amaca varılması için gönüllülerin gittikleri ülkelerde, halkla yakın ve dolaysız ilişki kurabilecekleri görevlerde ve programlarda çalışmalarını, büyük şehir merkezleri yerine, küçük yerleşim birimlerinde çalışmalarını genel kural olarak kabul edilmiştir.⁵¹ Bunun için en uygun çalışma alanı da "toplum kalkınması" olarak görülmüştür.

Bir Amerikan icadı olarak ortaya çıkan "toplum kalkınması" programı⁵² ABG aracılığıyla dünyaya yayılmıştır. Bu fikrin altyapısında, devletin yeteri kadar yatırım yapma imkânı olmadığı, o halde köylerin kendi kendine yardım etmelerine gerek duyulduğu vardır. Bu amaçla köylerde teşebbüs ruhu geliştirilmeli, enerji harcanmalı, boş zamanlar değerlendirilmeli, iş birliği havası yaratılmalı, yeni tarım teknikleri öğretilmeli ve halk ile hükümet arasındaki mesafe doldurulmalıydı.⁵³ Bunun için harekete geçen teşkilat yöneticileri programlarına "toplum kalkınması" hizmet alanını da eklediler. 1962-67 yılları

⁴⁹ *Defination of Community Development, Peace Corps Staff Training Center 1967*, s. 6'dan nakleden; TDA, 54/1728157. Özbalkan'a göre barış gönüllülerin anladığı ve Türkiye'nin kabul ettiği toplum kalkınması tanımları arasında farklar vardır. Her iki tanımda da kendine yardım, toplu çalışma, duyulan ihtiyaçlardan hareket, demokratik ve gönüllülük ilkeleri ortak olarak kabul edilmiştir. Barış gönüllüleri "duyulan ihtiyaçlar" üzerinde durmaktadır. Fakat asıl "duyulması gereken-gerçek ihtiyaçlar" da dikkate alınmalıdır. Barış gönüllüleri köylünün yalnızca kısa dönemdeki dertlerini dikkate almakta isteklerini karşılamaya çalışmaktadır. Bu da onların sevgi ve hayranlığını kazanmak amacının bir sonucudur. O köyün ya da ülkenin uzun dönemdeki çıkarları ekonomik ve sosyal gelişmesi barış gönüllülerinin amacı değildir. ABG, toplum kalkınmasına az gelişmiş ülkelerde amaçlarına varmak için uygulanması gerekli bir program gözü ile bakmaktadırlar. İnsanları birbirlerine yaklaştıran, kültürel ilişkiyi ve değişimi sağlayacak bir ortam hazırlayan bir program olarak kabul ettikleri toplum kalkınması çalışmalarından bunun ötesinde bir yarar beklemedikleri yoktur. Amerikalılar bu programın az gelişmiş ülkelerdeki başarısını ya da başarısızlığını ölçerken temel kriter olarak "bu program ile barış gönüllüleri yasasındaki amaçların ne ölçüde gerçekleştirildiğine" bakmaktadırlar, o ülkenin kalkınmasına ne ölçüde yardımcı olduğuna değil. Barış Gönüllüleri müdürü Jack Vaughn barış gönüllülerinin toplum kalkınması çalışmaları hakkında şunları söylemiştir; "*Bizim için anlamlı olan gerçek; gönüllülerin gittikleri toplumun çeşitli düzeyinde geniş ölçüde bir iş birliği ve çok sayıda arkadaş edinmeyi sağlamaları ve genellikle ev sahibi toplumun şeref üyeleri olarak kabul edilmeleridir.*" (Jack Vaughn, *Community Development and Peace Corps, İnter Amerikan Kalkınma İdare Bankası İdare Meclisinde Verilen Bir Konferans*, 25.4.1966'dan nakleden; TDA, 54/1728157.)

⁵⁰ TDA, 2387/8817640.

⁵¹ *Programing Guideliness and Criteria. Peace Corps/Washington*, "Hizmete özel" doküman'dan nakleden; TDA, 54/1728157.

⁵² Toplum kalkınması programının Türkiye'de daha önce uygulanan "Köy Enstitüleri" örneğine benzediği konusunda Özbalkan'ın görüşleri şöyledir; "*Son yüzyıl içinde özellikle Cumhuriyetten bu yana köy ve köylü sorunlarının çözümünü için çeşitli çabalara girişilmiştir. Planlı döneme kadar köye en sistemli yaklaşımın 'Köy Enstitüleri' hareketiyle olduğunu görmekteyiz. Köy Enstitülerinin temelinde köyün anlamlı ve bilinçli bir şekilde canlandırılması, köylerde yapılacak işleri gerçekleştirmek için yeni bir ruh ve bilinç yaratmak düşüncesi yatmaktadır. Köy kalkınması için, köy gerçeklerini bilen, köyün sorunlarını çözebilecek beceri ve yeteneklere sahip, köyden yetişme ve köyü seven, köy düzeyinde yaşayıp çalışacak profesyonel (öğretmen, teknisyen, sağlık memuru vs. gibi) ihtiyacını gidermek amacıyla kurulan Köy Enstitüleri bu amaca varılmadan kapatılmıştır...Planlı kalkınma döneminde köye yönelen hareketler içinde dikkati çeken önemli bir husus, ilk kez bir yabancı ülkenin Türkiye'de köy kalkınması çalışmalarına doğrudan doğruya aktif olarak katılmasıdır.*" (TDA, 54/1728157.)

⁵³ "Toplum Kalkınması ve Gençlik", *Yön*, 26.03.1965, s. 10.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgelerine Göre Türkiye’de Toplum Kalkınması Alanında Çalışan Amerikan Barış Gönüllüleri

arasında görev yapan ABG’nin tüm ülkelerde toplum kalkınması alanında çalışanlarının 1962 yılında %1.9, 1963’te %25.6, 1964’te %26.7, 1965’te %26.2, 1966’da %26.5 ve 1967’de %25.3 oranına sahip olduğu görülmektedir.⁵⁴ Görüldüğü üzere, ilk yıl hariç olmak üzere, kalan zamanlarda aşağı yukarı sabit hale gelen yaklaşık ¼ oranında toplum kalkınması gönüllüsünün çalıştığı görülmektedir, bu oran gidilen ülkelere en fazla talebin olduğu ve en başarılı sonuçların alındığı eğitim alanından sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Türkiye’nin köylerinde gerçekleştirilen toplum kalkınması projelerini Özbalkan dört ana başlık altında sınıflandırmıştır; köy yapıları ve altyapı hizmetleri (elektrik, telefon getirme, yol yapımı, onarımı, içme suyu ve sulama, okul yapımı, onarımı, çamaşırhane yapımı, onarımı, köy odası, okuma odası, çeşme yapımı ve onarımı), tarımsal çalışmalar (tavukçuluk, 4_K çalışmaları, tavşan üretme, konserve yapımı üretimi, kooperatif, pazarlama, arıcılık, ötekiler), eğitsel çalışmalar (ev ekonomisi öğretimi, İngilizce öğretimi, kitaplık kurma, el sanatları kursu, spor faaliyetleri örnek ev-mutfak, gençlik kulüpleri kurma, ilkokul müzik-resim dersi, marangozluk kursu, ötekiler) ve sağlık çalışmaları (ilkyardım, kreş kurma, süt tozu beslenmesi, sağlık kursu, çocuk ve hasta bakım kursu, köy temizliği, lağım çukuru yapma, doğum kontrolü). Bu çalışmaların oranları ise şöyledir; köy yapıları ve altyapı hizmetleri %18,3; tarımsal çalışmalar %21,3; eğitsel çalışmalar %35,2 ve sağlık çalışmaları %26,2. Bu projelerin gerçekleşme oranı %49,7’dir.⁵⁵ ABG’den biri olan Harlan Green, kendi tecrübeleri ışığında köylerdeki faaliyet alanları arasında; derin sulama, tavşan yetiştirme ve salyangoz ihracatı gibi çeşitli tarım projeleri olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

Özbalkan hazırladığı raporda ABG’nin toplum kalkınması programının amaçları, yöntemi ve kapsamı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Hatta denilebilir ki, onun raporunun ana kısmı özellikle barış gönüllülerinin toplum kalkınması programı hakkındadır. Bunun nedeni de *“Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasal yapısı içinde önemli bir yeri olan köy ve köylü sorunlarının çözümü için ilk kez bir yabancı devletin (ABD’nin) resmi bir örgütü aracılığıyla Türkiye’de köy kalkınması çalışmalarına doğrudan doğruya katılmış olmasıdır.”* Ona göre Türkiye’de köye yönelen hareketler içinde ABG ve köylerdeki çalışmaları dikkati çeken önemli bir husustur.⁵⁷

Türkiye’de toplum kalkınması programının başladığı dönemde ABG teşkilatı Türkiye Temsilcisi Ross Pritchard, köy kalkınması programı ve Türkiye hakkında şunları yazmıştır;

*“O vakitler Türk Hükümetinin ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile ABD hükümetinin çeşitli kurumlarının köyler için programlar ve hizmetler hazırladıklarını gördük. Fakat bu programların köylerde yaşayıp çalışarak...bu gibi yardım ve hizmetlerden köylülerin yararlanmalarını sağlayacak ‘ön-safta’ çalışacak personelden yoksun olduğu bilinmekteydi...Türkiye’de toplum kalkınması çalışmalarında ‘ön-safta’ çalışan elemanlara duyulan bu uzun süreli ihtiyacı görerek Türk Hükümeti ile görüşmelere başlanmasına karar verildi.”*⁵⁸

Başbakan İsmet İnönü ile Pritchard arasında bir görüşme gerçekleşmiş, taraflar Türkiye’de toplum kalkınması alanında çalışacak gönüllülerin çalışma projeleri hakkında

⁵⁴ TDA, 2387/8817551.

⁵⁵ TDA, 54/1728157.

⁵⁶ http://www.arkadaslar.info/fall_99_3.htm.

⁵⁷ TDA, 54/1728157.

⁵⁸ Ross Pritchard, “Village Developmet Program in Turkey”, 1965’den nakleden; TDA, 54/1728157.

fikir alışverişinde bulunmuşlardır.⁵⁹ ABG teşkilatı, toplum kalkınması alanında yapılacak çalışmalar için gereken malzemelerin temini konusunda CARE⁶⁰ ile iş birliği yapmış ve yardım almıştır.⁶¹

ABG teşkilatı tarafından bütün gönüllülere bir eğitim verildiğinden bahsedilmişti. Bu gönüllülerin gidecekleri ülkenin genel durumu hakkında genel bir kültür edindikleri ve konuşulan dili çok az öğrendikleri kısıtlı bir zamandır. Gönüllerin yetersiz eğitim almış olmaları zaten teşkilata yönelik eleştirilerin ana konuları arasındadır. Toplum kalkınması alanında eğitim gören gönüllüler için de bu durum geçerlidir. Toplum kalkınması alanında çalışacak olan gönüllüler, Türkiye'ye gelen 5. grup içerisinde olup, bunların eğitimlerinin yetersiz olduğu anlaşılınca, gönüllülerin gerçek köy yaşantısı deneyimi kazanmaları için Ankara'da ODTÜ kampüsüne yakın Yalınca köyünde eğitim görmeleri kararlaştırılmıştır.⁶² ODTÜ'deki bu eğitimin içeriği sabahları beş saat Türkçe dersi ve öğleden sonra Yalınca'da çalışma alanlarıyla ilgili pratiklerden oluşmuştur.⁶³

1965 yılı için Türkiye'nin istediği ve ABG teşkilatının sağlayabileceği gönüllülerin sayısı ve çalışacakları saha hakkında teşkilat temsilcisi ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı temsilcileri arasında bir görüşme gerçekleşmiş, toplum kalkınması alanında çalışacak gönüllü sayısı 50 olarak kararlaştırılmıştır. Gönüllüler hakkındaki talepler teşkilata iletilirken gönüllülere ait proje tekliflerinin verilmesi gerekmektedir. Teşkilatın Türkiye Temsilcisi ile yapılan görüşmede teşkilat yöneticilerinin "köy ölçüsündeki toplum kalkınması projelerine daha fazla önem verecekleri" anlaşılmıştır.⁶⁴ 1965 yılı için sağlanacak 200 gönüllüden 50'sinin toplum kalkınması için köy projelerinde çalıştırılması uygun görülmüş, teşkilatın Türkiye Temsilcisi Dışişleri Bakanlığına başvurarak bu konuda bir proje hazırladıklarını bildirmiştir.⁶⁵ Fakat bu alanda çalışacak 50 ABG'nin DPT'nin emrinde çalışacağı ve çalışma projelerinin DPT tarafından hazırlanacağı teşkilata iletilmiştir. Öncesinde Ross Pritchard ile yapılan bir toplantıda teşkilatın, CARE ile ortak olarak hazırladıkları projeyi sundukları ve bunun kabul edilmeyip, proje hazırlamanın DPT'nin işi olduğuna karar verildiği anlaşılmaktadır. Fakat neticede yapılan görüşmede DPT, teşkilatın hazırladığı projeleri onaylamıştır.⁶⁶

Toplum kalkınması alanında çalışmanın özellikleri diğer alanlara göre farklıdır. Sonuç almak hem daha uzun sürer hem de çıkan sonuçlar somut olmaktan ziyade soyuttur ve kendine yardım edebilme ve rasyonel düşünme becerilerine sahip olma gibi tutumları kazandırmakla ilgilidir. Değişiklik sadece yerel halktan değil, gittikleri bölgenin yerleşmiş geleneklerin farkında olmaları beklenen gönüllülerden de beklenmektedir, bu karşılıklı saygı göstermenin ve iletişim kurabilmenin beklediği bir alandır. Diğer bir farklılık da, Köy İşleri Bakanlığı'nın henüz yeni kurulduğu bu devrede, koordinasyon ve organizasyonun

⁵⁹ TDA, 2387/8068538.

⁶⁰ İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, dünyanın büyük bir kısmı harabeye dönmüşken, Arthur Ringland ve Dr. Lincoln Clark, 22 Amerikan hayır kurumuna başvurarak Amerikalıların Avrupa'daki sevdiklerine gıda paketlerini ulaştırmak için kâr amacı gütmeyen bir şirket kurmayı teklif eder. Hayır kurumları bunu kabul eder ve 27 Kasım 1945'de "Cooperative for American Remittances to Europe" (CARE) kurarlar. 1953 yılına geldiğinde, CARE'in Yugoslavya ve Kore misyonları zirveye ulaşır ve Kore, özel bir kuruluşun tek bir ülkede gerçekleştirdiği en büyük yardım operasyonu olur. Latin Amerika'da beş misyon daha açıldığında, CARE'deki "E" harfi "Her Yerde" ye dönüşür. 1961'de Başkan John F. Kennedy Barış Gönüllülerini kurduktan sonra CARE'den gönüllülerini eğitmesini istemiş ve kurum Latin Amerika'daki ilk görevlerinden önce ilk gönüllülerin eğitime yardımcı olmuştur. ("CARE's History: A Timeline", <https://www.care.org/about-us/our-history/>)

⁶¹ TDA, 2387/8817640.

⁶² Lowry, *age.*, s. 101.

⁶³ Malcolm Pfunder, *Village in the Meadows*, Çitlembik Yayınları, İstanbul 2007, s. 21, 22.

⁶⁴ TDA, 2387/10189977.

⁶⁵ TDA, 2387/8068520.

⁶⁶ TDA, 2387/8068538.

iyi yapılması gereğidir.⁶⁷ Yeni kurulan Köy İşleri Bakanlığı, Türkiye’de ABG’nin toplum kalkınması alanında çalışanların bağlı olduğu kurumdur.⁶⁸ Esasen, toplum kalkınması, Türkiye’nin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda⁶⁹ yer alan hedeflerinden bir tanesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle Köy İşleri Bakanlığı ve Bakanlığa bağlı olarak da Halk Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuştur.⁷⁰

1964 senesi yazında ABD Ankara bürosu yetkilileri ile yapılan müzakereler sonucunda Köy İşleri Bakanlığı tarafından istenen, “toplum kalkınmasında liderlerin yetiştirilmesi” programının başlamasına karar verilmiş ve uygulamasına 1965 yılında başlanmıştır.⁷¹ 1965 yılı için bu alanda çalışmak üzere 50 gönüllü talep edilmiştir. 1965 yılının mayıs ayına gelindiğinde Türkiye’de toplum kalkınması alanında çalışan 56 gönüllü vardır.⁷² 1967 yılına ait ABG talepleri içerisinde toplum kalkınması alanında çalışacak 10 gönüllü yer almış,⁷³ fakat teşkilat bu talebin gerçekleştirilemeyeceği şeklinde cevap vermiştir.⁷⁴ 1967-68 devresinde bu alanda çalışan 16 gönüllü vardır.⁷⁵

Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından 24 Mart 1966 tarihinde, toplum kalkınması alanında çalışacak gönüllülere yönelik on yedi maddelik “Toplum Kalkınması Çalışmalarında Yardımcı Personel Olarak Çalışan Barış Gönüllüleri Talimatı” yayımlanmıştır. Talimatname, gönüllünün tanımıyla başlamaktadır; “Barış Gönüllüleri, Türk Hükümeti ile ABD Hükümetleri arasında yapılan anlaşma uyarınca toplum kalkınması çalışmalarında yardımcı personel olarak görev yapan Amerikan uyruklu kimselerdir.” Gönüllüler, Türkiye’de yirmi bir ay kalacaklar, hiçbir masrafları Türk Hükümeti tarafından ödenmeyecektir. Türk kanunları ile görevleriyle ilgili olarak Türk Hükümetinin yetkili organlarıncı hazırlanan genelgelere uymakla yükümlüdürler, özel haklara sahip olamazlar. Köylerde çalışacak ABG, Köy İşleri Bakanlığı Halk Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından, mahallî idarelerin tekliflerini ve ABG Müdürlüğünün görüşlerini dikkate alınarak tespit edilir. Hangi gönüllülerin tespit edilen köylerde çalışacakları ABG Müdürlüğü tarafından belirlenir. ABG’nin çalıştıkları köyü

⁶⁷ TDA, 2387/8817640.

⁶⁸ TDA, 2303/5084618.

⁶⁹ DPT Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın toplum kalkınması (köy kalkınması) başlıklı yazısı; ana ilkeler ve metot, durum, toplum kalkınması programlarının esasları, ilkeler, hedefler ve sonuç bölümlerinden oluşup 101-105. sayfalar arasında yer almıştır. Uygulanacak toplum kalkınmasının amacı, topluluklarda ihtiyaçları ve meseleleri tespit etmek, bunları çözmek için birleşik bir programa uygun olarak harekete geçmek, teşkilatlanmak ve bunun için yeni kaynak aramak alışkanlığını geliştirmektir. Toplum kalkınması programlarının ana hedefleri şunlardır: -Mahallî topluluklarda halkın meseleleri anlamasını, bunlara elbirliğiyle çözüm yolları aramasını, bunun için kaynaklarını harekete geçirmesini ve idareden bu şekilde hazırlanmış programlar istemesini sağlamak, -Her çeşit eğitimle halkın çalışmalarında daha verimli olmasını sağlamak, üretkenliği ve üretimi artırmak, -Çeşitli hizmetlerin daha verimli ve ucuz yapılmasını sağlamak, -Programlarda ve bunlar için gerekli yatırımlarda işgücünün iyi bir şekilde değerlendirilmesine dikkat etmek, fazla işgücünün kullanılması esasına dayanan özel programlar hazırlamak. (*Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl 1963-1967)*, 1963, s. 103-104)

⁷⁰ TDA, 2387/8817640.

⁷¹ Başka bir belgede, Köy İşleri Bakanlığında toplum kalkınması alanında çalışacak 54 kişilik ilk grubun 1964 sonbaharında geldiği ifade edilmiştir. (TDA, 2387/8817640.) Yine başka bir kaynaktan ise, 1964 yılının ekim ayında 52 kişilik ilk gönüllü grubunun geldiği bilgisi yer almaktadır. (TDA, 54/1728157.)

⁷² TDA, 2387/9713857.

⁷³ TDA, 2387/10006577. Bu seferki talep yazısında, BDK tarafından alınan kararlar ışığında, ABG temsilcisine yönelik birtakım isteklerin yer aldığı görülmektedir; talep edilen her gönüllü için çalışacağı alana özel yeterlilikler isteneceği, gönüllülerin “ABG formu” doldurmaları gerektiği ve Türkiye Dışişleri Bakanlığının bilgisi dışında yapılan taleplerin dikkate alınmaması. (TDA, 2387/10006577.) 9 Ocak 1967 tarihli yazıda ise 1.000 adet formun ABG teşkilatına gönderildiği ve gönüllülerin gelmelerinden iki ay öncesinde bu formları üç nüsha olarak doldurmaları ve formların Türkiye Dışişleri Bakanlığına gönderilmesi istenmektedir. Onaylanan gönüllülerin formlarından bir tanesi teşkilata gönderilecektir. (TDA, 2387/10134386.)

⁷⁴ TDA, 2387/6187489.

⁷⁵ TDA, 2387/9837080.

değiştirmeleri, mahallî idarelerin ABG Müdürlüğünün veya bizzat ABG'nin başvurusu üzerine Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından yapılır. ABG; seminer, değerlendirme toplantısı, grup gezisi vs. için bulunduğu köyden üç günden fazla ayrılacaksa, Halk Eğitimi Genel Müdürlüğünün onayını almalıdır. Bu durumda yapılacak çalışmanın programı on beş gün önceden Genel Müdürlüğe bildirilir. Halk Eğitim Genel Müdürlüğü, mahallî idareleri programdan zamanında haberdar eder. ABG'nin köy kademesinde yapacakları çalışmalarla ilgili esasları, Halk Eğitim Merkezi Genel Müdürlüğü ile ABG Müdürlüğü ortaklaşa olarak hazırlarlar, ABG bu esaslara göre hareket eder. ABG, köylerdeki faaliyetleri hakkında Halk Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanacak formları üç ayda bir rapor halinde sunmakla yükümlüdürler.⁷⁶ Bu raporların Türkçe'ye çevrilmesinde ABG Müdürlüğü gerekli iş birliğini yapar. ABG'nin sahada yapacakları inceleme, gezi vs. programlarını kimin, niçin ve nereye yapacağını ABG Müdürlüğü, Halk Eğitimi Genel Müdürlüğüne bildirir. Genel Müdürlük isterse bu geziye bir temsilci ile katılır. Geziyi yapacak ABG, il ya da ilçe kademesindeki Halk Eğitimi Genel Müdürlüğünün temsilcisini ziyaret eder ve geziyi onunla yapar. Bu husus, iş birliğini sağlamak yönünden önemli olduğundan ihmal edilmez. ABG, il sınırından çıkmamak koşuluyla ve 24 saatten fazla olmayacak şekilde köyden ayrılmak isterlerse mahallî idare amirini haberdar ederler. İl sınırı dışına çıkacakları zaman ise mutlaka mahallin en yetkili amirini Halk Eğitimi vasıtasıyla haberdar ederler. Talimatnamenin 13. maddesi şöyledir; *“Barış Gönüllülerinin bu müşterek anlaşmanın esaslarını ihlal etmeleri veya kabul edilebilir standart Türk davranışlarına zıt hareketleri halinde, durumu Halk Eğitim Başkanı Gönüllülerle görüşecektir. Bu bir netice vermediği takdirde durumu Halk Eğitim Genel Müdürlüğü ve Barış Gönüllüleri Müdürlüğü tarafından müştereken incelenecektir. Bütün bunların, ya da diğer bir sebep zuhurunda, Türkiye'den ihraç da dâhil, cezai tedbirler düşünülür.”*

14. madde köyde çalışan gönüllülerin genel ve özel mahiyetteki görevlerini sıralamıştır. Buna göre gönüllüler kaldıkları köylerin halkına, birbirlerine yardım ve toplu dayanışma ruhunu aşılacak ve köylülerin adapte olabileceği bir şekilde, modern hayatın ilginç yönlerini gösterebilecek umumi bir ortamda yaşamak (Türk anane ve anlayışına aykırı davranmamak şartıyla) durumundadırlar. Özellikle kalkınma imkânlarıyla ilgili hususlarda köy hayatının karakteristik taraflarını anlamaları, köylülere modern cemiyet anlayışını ve bu anlayışın lüzum gösterdiği bazı gerekli teknik vasıtaları açıklayabilecek şekilde hareket etmeleri gerekmektedir. Genel sosyal konular ve ekonomik gelişme ile ilgili projelerde hükümet yetkilileriyle çok sıkı koordinasyonda bulunmak, hem hükümet yetkilileriyle hem de köylülerle iş birliği yaparak iki taraf arasında anlayış ve verimi geliştirerek faydalı olmak esastır. Köylülerin kullanabilecekleri kaynakların köylüler tarafından organize edilmesinde ve uygulanmasında yardımcı olmak, köylülere kendi problemlerini kendileri çözmek konusunda atacakları adımlarda destek olmak önemlidir. Ayrıca gönüllülerden, köy kalkınması çalışmalarına katılım sağlamak için çalışmalarda bulunmaları, köylerde henüz toplum kalkınması alanında hükümet tarafından yürütülen programlarda eğitim görmemiş ilgililerin bu alandaki teori ve bilgilerden günlük münasebetler sırasında faydalanmalarını sağlamaları, toplum kalkınması faaliyetlerine başlama konusunda köylüleri teşvik etmeleri ve köylülerin millî kalkınmaya katkı sağlamak konusunda daha aktif olmalarını sağlamaları beklenmektedir. Tabi gönüllüler bütün bu faaliyetlerin gerçekleşmesinde önemli bir etken olan Türkçe öğrenmeleri konusunda daha çok çaba göstermelidirler. 15. maddede, bu

⁷⁶ Toplum kalkınması projelerinde görevli barış gönüllülerinin resmi mercilere rapor vermedikleri görülmüştür. Güneybatı Anadolu'da köylünün imce çalışmalarını yönetmekle görevli bir gönüllünün, kendinden rapor isteyen Halk Eğitim Müdürüne verdiği cevap dönemin gazetelerine yansımıştır; *“Ne raporu istiyorsun? Benim böyle bir mecburiyetim yok. Ben buraya kendi dinimin üstünlüğünü anlatmaya geldim. Su, yol, sağlık çalışmaları bizi değil sizi ilgilendirir, çalışın, kalkındırın memleketinizi.”* (“Kanun Diye Kanun Tepelendi”, *Akşam*, 28.02.1966, s. 7)

talimatnamede belirtilmeyen hususların, CARE Müdürlüğü ile Köy İşleri Bakanlığı arasında yapılacak iş birliği ile kararlaştırılacağı belirtilmiştir. ABG, bu talimatları okumak ve ona göre davranmakla mükelleftir, gönüllüler bu belgeyi yanlarında bulunduracaklardır. Talimatname, 1966 yılı başından itibaren geçici olarak yürürlükte kalacak, 1967 yılında kesin şekli verilecektir. Talimatnamenin sonuna şu bilgi düşülmüştür; “*Gönüllülerin yurda gelişlerinden ayrılışlarına kadar, işbaşında yetişmeleriyle ilgili her türlü kurs, seminer, toplantı ve yayının hazırlanması ve yönetilmesi Barış Gönüllüleri-CARE Müdürlüğü ile Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü’nün iş birliği ile yapılacaktır.*”⁷⁷

Amerikan Barış Gönüllülerine Yönelik Eleştiri ve İtirazlar

ABG uygulaması başladığı ilk andan itibaren ABD’nin “sömürü politikasının yeni bir aracı” olmakla itham edilmiştir.⁷⁸ Mümtaz Sosyal’a göre barış gönüllüleri hareketi, propaganda ve sömürü amaçlarının yanında bir de Amerikan gençliğini dünya meselelerinin bilinci içine sokabilmek amacıyla başlatılmıştır. Çünkü Amerikan gençliğinin ve özellikle üniversite öğrencilerinin dünya meseleleri ve siyasi konular karşısındaki uyuşukluğu, sessizliği ve hareketsizliği toplumu hareketlendirmek isteyen Amerikalı liderleri rahatsız etmeye başlamıştır.⁷⁹ ABG teşkilatının bu noktada ABD için bir iç politika çözümü olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanında artan Amerikalı işsiz genç nüfusu istihdam etmek için de bereketli bir alandır. Teşkilat ayrıca o dönemde Vietnam Savaşı’na katılmak istemeyen genç erkek nüfus için de bir kaçış noktası olmuştur.

Kendisi de toplum kalkınması alanında Türkiye’de çalışan Heath Lowry’ye göre toplum kalkınması alanında başarısızlık yaşanmasının gönüllülerden kaynaklanan sebeplerinden bir tanesi, gönüllülerin Türkçe öğrenme konusunda başarısız olmalarıdır. Elbette aldıkları eğitimin süresinin çok kısıtlı olması bunun nedenidir. Fakat İngilizce öğretmenliği alanında çalışacak gönüllünün Türkçe bilmemesi sorun olmazken, köylere çalışmaya giden bu gençlerin gittikleri yerin dilini konuşamamaları işin verimliliğini ve faydasını düşürmüştür. Balıkesir’in Bereketli köyünde on sekiz ay toplum kalkınması alanında çalışan Lowry, aldıkları eğitimde pek faydalı olmayan bir Türkçe kursuna tabi tutulduklarını fakat iki yüz kelimeyi geçmeyen bir kelime dağarcığıyla Türkiye’ye geldiklerini ifade etmiştir.⁸⁰

1965 yılına gelindiğinde, kendisi de eğitim alanında ABG istihdam eden ODTÜ, toplum kalkınması alanında çalışan Amerikalılara Türk gençlerini de dâhil etme fikrini ortaya atmıştır. Bu dönemde 300’e yakın genç Amerikan erkek ve kadını Türk köylerinde çalışmakta; Türk köylüsüne arıcılık, tavukçuluk ve medeni ve modern bir hayatın diğer imkânlarını öğretmeğe çalışmakta ve köylerdeki hayat şartları içerisinde yaşayarak yoğunluktadır. ODTÜ Rektörüne göre bu örnek gayrete Türkiye’nin kendi gençlerinin de katılmasının zamanı gelmiştir. Buna göre, masrafları öğrenciler kendileri karşılayacak, aylık 350 lira ve köylere gidış geliş masrafı ise teşkilat tarafından ödenecektir. Dönemin Yön dergisinde bu girişim hakkında yazı yazar Mümtaz Sosyal bu girişimi; “*Köy kalkınmamız 300 Amerikalının gayretine mi kaldı? Amerikan gençlerini yağurmak bize mi düştü? Amerikan fonlarından karşılanan 350’şer liralarla vatanperverlik nasıl olur? Barış gönüllüleri hareketini şirinleştirmek ve köylerdeki Amerikalıların yanına bir de yardımcı tercüman vermek amacını güden ustaca bir formül*” olarak yorumlamıştır.⁸¹

⁷⁷ TDA, 2387/6189979.

⁷⁸ TDA, 54/1728157.

⁷⁹ Mümtaz Soysal, “Bakış-Kovansız Arılar”, *Yön*, 12.03.1965, s. 3.

⁸⁰ Lowry, *age.*, s. xiv, xv.

⁸¹ Mümtaz Soysal, “Bakış-Kovansız Arılar”, *Yön*, 12.03.1965, s. 3.

ABG hakkında bir rapor hazırlayan Müslim Özbalkan⁸² ABG'nin "kısa sürede verimsiz ve zararlı, uzun sürede ise oyalayıcı ve gerekli tedbirlerin alınmasını engelleyici sonuçlar doğuracağını" düşünmektedir.⁸³ O dönemde Türkiye'ye gelen gönüllü Amerikalı gençler ilgililer tarafından övgülerle karşılanıp, Türk gençliğine ve köylüsüne örnek olarak gösterilmişlerdir. Bunları 1965 yılında 66, 1966 yılında 32 kişilik gruplar izlemiş, çeşitli zamanlarda eklenen 5 kişiyle birlikte toplam 155 kişi köy kalkınması programında çalışmaya başlamıştır. 12-13 hafta süren eğitimden sonra köy kalkınması alanında çalışmalara başlayan gönüllülerden 100 kişiden %78,8'i bu görev için gereken yeteneklere sahip olmadıklarını ifade ederken, bunların %50'si de yetersizliklerinin kendileri için bir sorun olmadığını belirtmiştir. Çoğunlukla bir kız bir erkek olmak üzere köylere gönderilen bu gönüllüler köylerde kaldıkları iki yıl içerisinde yaşadıkları köy toplumu hakkında bilgiler toplamış ve çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ya da –Özbalkan'ın ifadesiyle- bulunmuş gibi gözükmüşlerdir. Özbalkan, 1964-68 döneminde köy kalkınması alanında çalışan toplam 61 gönüllünün köyde kaldıkları iki yıl içerisinde 42 ayrı konuda toplam 310 projede görev aldıklarını tespit etmiştir. Fakat Özbalkan bu projeler hakkında da olumsuz tespitlerde bulunmaktadır;

"Bir kere gönüllülerin ele aldıkları ya da gerçekleştirdikleri projelerin çoğu oyalayıcı yönü ağır basan fakat köy sorunlarına köklü bir çözüm yolu getirebilecek nitelikte olmayan işlerdir. Alt yapı ve köy hizmetleriyle ilgili projelerin toplam içindeki payı %18,3'dür. Gerçekleşen projeler içinde bu tür projelerin payı ise %14,2'dir. Gerçekleştirilen projelerin %86'sı köy sorunlarının çözümü ile doğrudan doğruya ilgili olmayan, köy kalkınmasına ekonomik ve sosyal ölçülerde bir katkısı bulunmayan projelerdir. Öte yandan gönüllülerin gerçekleştirdikleri projeler genellikle gönüllünün köydeki boş zamanını değerlendirmek, köyü ve köylüyü tanımak, dostluk kurmak ve ilgililere birşeyler yapıyor görünmek izlenimini vermek amacıyla girilen çalışmalar niteliğindedir. Gönüllünün kişisel çabası ile gerçekleştirilebilecek projelerde gerçekleşme oranı çok yüksek iken (Örneğin İngilizce ders verme, ilkokul müzik-resim dersi, ilkyardım, süttozu beslenmesi gibi) toplu çalışmayı ve köylünün de büyük ölçüde katılmasını gerektiren projelerde gerçekleşme oranı çok düşüktür. Örneğin altyapı ile ilgili projelerde barış gönüllülerinin ele aldıkları projelerin ne ölçüde duyulan ihtiyaç olduğu ya da gerçek ihtiyaçlara çözüm yolu getirebileceği oldukça şüphelidir. İngilizce öğretmeni, müzik-resim dersinin, süttozu beslenmesinin köy sorunları içindeki yeri ne olabilir?"

Diğer yandan ABG'nin yerel yetkililer tarafından kayırıldıklarını düşünen Özbalkan, köyün ihtiyaçları için köylünün ve köyün gerçek önderlerinin girişimlerinin sonuç vermezken aynı konuyla ilgili gönüllülerin müracaatı üzerine yardım taleplerinin hemen karşılandığını ifade etmiştir. Köyün ihtiyaçları konusunda gönüllülerin ricaları idareciler tarafından genellikle kırılmadığından, bir köydeki gönüllü köy ile idare arasında

⁸² ABG ve faaliyetleri hakkında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine bir rapor hazırlama görevi verilmiştir. Fakülte Kurulu, rapor hazırlama işini İskân ve Şehircilik Enstitüsünden istemiş, Enstitü Müdürü Prof. Dr. Fehmi Yavuz da Enstitünün Şehircilik Ana Bilim Dalında asistan olan Müslim Özbalkan'ı görevlendirmiştir. Özbalkan'ın Prof. Dr. Fehmi Yavuz ile hazırladığı rapor önce 12 Mayıs 1969'da Onuncu İskân ve Şehircilik Konferansları kapsamında Siyasal Bilgiler Fakültesinde sunulmuş, 25 Kasım 1969'da Fakülte Profesörler Kurulunca oybirliği ile kabul edilerek Rektörlüğe iletilmiştir. Rapor, daha sonra genişletilerek kitap olarak yayımlanmıştır; Müslim Özbalkan, Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri, Ant Yayınları, İstanbul 1970. Raporun Türkiye Dışişleri Bakanlığı arşivindeki nüshası için bakınız; TDA, 54/1728157, Müslüm Özbalkan, "Amerikan Barış Gönüllüleri ve Toplum Kalkınması Çalışmaları", *Onuncu İskân ve Şehircilik Konferansları*, 12.5.1969. Bu rapor ve kitap kamuoyunu bu konuda harekete geçiren yayınların başında gelmiştir.

⁸³ TDA, 54/1728157.

adeta aracılık yapar duruma gelmiştir. Son tahlilde Özbalkan, Türkiye’de köye yönelik hizmetler için yönlendirilmiş 75.000’in üstünde personel olduğunu ve toplum kalkınması programlarını bunların yürütmelerinin daha doğru olacağı kanaatindedir.⁸⁴

ABG, önce kamuoyunda itirazlara uğradıktan sonra siyasetin gündemine de girmiş ve TBMM’de de konuyla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. “Kars Milletvekili Ali Kurtel’in halen yurdumuzda ne kadar barış gönüllüleri olduğuna dair Dışişleri ve Millî Eğitim Bakanından yazılı sorusu”⁸⁵ karşısında, ilgili Bakanlıklar tarafından “*Bu imkânın ihtiyaçlara göre daha gerekli ve kontrollü bir şekilde kullanılmasını teminen, icracı müesseselerle Devlet Planlama Teşkilatı arasında iş birliği yapılması ve yardım taleplerinin ancak kalkınma programlarının her yıl işgücü sektörü için öngördüğü ihtiyaç ve öncelikler gözönünde bulundurulmak suretiyle hazırlanması ve bu ihtiyaç ve önceliklerin gerektirmeyeceği yardımlara başvurulmaması tatbikatımıza esas olmaktadır.*” şeklinde cevap verilmiştir. Meclis kürsüsünden yapılan atıklamada, gönüllülerin özellikle İngilizce öğretmenliği olmak üzere eğitim ve sağlık (hastabakıcılık) alanlarında faydalı oldukları, buna mukabil gönüllülerden köy işlerinde (toplum kalkınması) istifade sağlanmadığı ifade edilmiştir.⁸⁶ Kurtel, Meclis kürsüsünde ayrıca gönüllülerin, kuruluş amaçları dışına çıkarak Türk halkının, politik, sosyal ve ekonomik eğilimlerini tespit etmek için faaliyet gösterdiklerini de ifade etmiştir.⁸⁷

Konuyla ilgili eleştiri ve itirazların TBMM oturumlarında ifade edilmesinin başka örnekleri de vardır. Örneğin barış gönüllüleri hakkında söylenen ve yazılanların “dikkat çekici ve kuşku verici” olduğunu ifade eden Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal, Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada konuyla ilgili kanaatlerini şöyle ifade etmiştir;

“Barış gönüllüleri belli zamanlarda da bazı köylerde toplum kalkınması faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Toplum kalkınması faaliyetlerinde bulunan barış gönüllüleri köyün aynı zamanda geleneklerini, inançlarını, davranışlarını, eğilimlerini, sağlık, din, eğitim, liderlik konusunda birtakım unsurlarını özellikle tesbit eder birtakım eylemlerin içerisine, eğitime faaliyetlerinin içerisine, biçimlendirme faaliyetlerinin içerisine de girmişlerdir... Şahsi kanaatimi ifade ediyorum, Türkiye’de iyi yetişmiş, Türkiye’de Türk halkına ve Türk köylüsüne fayda sağlayacak, Türk köyünde ve Türk halkının bizzat içinde birtakım araştırmalar yapacak ve yurdumuza, ülkemize ve halkımıza büyük ölçüde fayda sağlayacak Türk gençleri vardır. Yabancı ülkenin kendi perspektifi ve amaçları içerisinde siyasal ve gayri siyasal hedefleri içerisinde, kendi kültürünü bize vermek isteyen birtakım insanların genç, üniversiteyi bitirmiş ya da bitirmemiş birtakım insanların, gençlerin Türkiye’de faaliyet göstermesine razı olmuyor gönlümüz. Türk gençlerini köye, Türk gençlerini halkın içine, araştırma yapmak onların eğilimlerini tespit ile ve onlara gereken nosyonu, gereken kültürü, gereken bilgiyi verme amacıyla göndermekte büyük fayda vardır.”⁸⁸

1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren özellikle toplum kalkınması alanında çalışan gönüllülerden artık istifade edilemeyeceği ve bunların bazı sakıncalı faaliyetlerde⁸⁹ buldukları BDK tarafından tespit edilmiştir. 1965 yılından itibaren ABG aleyhindeki yayınların artması ve uygulamaya yönelik kamuoyu eleştirileri Hükümeti bu konuda daha

⁸⁴ TDA, 54/ 1728157.

⁸⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt 23, Dönem: 2, Toplantı:3, 25.12.1967-26.1.1968, TBMM Matbaası, 1968, s. 29.

⁸⁶ TDA, 2303/5084618.

⁸⁷ “Devlet Teşkilatımızdaki Amerikan Ajanları”, *Yön*, 15.07.1966, s. 5.

⁸⁸ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 3, Cilt 12, Toplantı: 2, 72. Birleşim, 17.03.1971, s. 277, 278.

⁸⁹ Oysa gönüllülerin siyasetle meşgul olmaları ve dinî propaganda yapmalarının yasak olduğu ifade edilmiştir. (TDA, 2387/8817640.)

dikkatli olmaya sevk etmiş,⁹⁰ bu konu 1966 senesi güzünde yapılan BDK toplantısında görüşülmüş; Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesi illerinde istihdam edilen bazı gönüllülerin azınlık meselelerine fazlaca alaka gösterdikleri ve bu program için köylerde lider yetiştirilmesi programının bir neticeye ulaşamadığı tespit olunmuştur. BDK bu bölgede ve bu programda çalışan gönüllülerin tedricen tasfiyesine karar vermiş⁹¹ ve mümkün mertebe büyük şehirlerdeki kuruluşlarda istihdam edilmeleri uygun görülmüştür. BDK tarafından sakıncalı görülen iller şunlardır; Adıyaman, Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Hatay, Hakkâri, Rize, Kars, Maraş, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van, Malatya ve Elâzığ. Doğu illerindeki gönüllülerin sayısının azaltılması kararı üzerine Trabzon’daki Barış Gönüllüleri Teşkilatı yardımcı bürosu kapatılmıştır.⁹²

22 Aralık 1966 günü yapılan basın toplantısında ABG Müdürü Donovan McClure, Türk Hükümetinin toplum kalkınması alanında çalışan gönüllüler hakkında aldıkları kararlar ve konu hakkında yapılan yorumlar üzerine şöyle bir demeç vermiştir;

“Amerikan Hükümeti bazı faaliyetlerin azaltılması hakkındaki Türk teklifini ‘istemeden’ kabul etmiş. Bunun toplum kalkınması programındaki azalmaları kastettiğini zannediyorum. Toplum kalkınması, ister Birleşik Amerika’da veya Güney Amerika’da, ister Türkiye’de olsun, her yerde güç bir programdır. Neticeleri elle tutulmaz, gözle görülmesi zordur ve zaman alır. Fert olarak gönüllünün başarısı daha ziyade yaşadığı köy tarafından kabul edilmesine bağlıdır, böylece bilgisi ve gördüğü eğitimle köylülerin kendi kendilerine yardım etmelerini sağlar. Bu kabul olunma ve karşılıklı itaat, gönüllünün vazifesi ve orada bulunma sebepleri hakkında yapılan yanlış suçlamalar yüzünden çok zor bir hale getirilmiştir. Bu kısaltılmış programı ‘istemeyerek’ kabul etmemize gelince, bu da beni şaşırtıyor. Bu programı kısaltmak veya iptal etmek dünyanın en kolay şeyidir. Herhangi bir Bakanlık herhangi bir zamanda bir programı beğenmediğine karar verip onu iptal edebilir. Barış gönüllülerinin programları yoktur, programlar Bakanlıklara aittir ve onlar gönüllülerin bu programlara göre çalışmalarını talep ederler...Türkiye’deki gönüllü miktarımız gelecek sonbaharda iyi yoldan azaltılacaktır: Birincisi toplum kalkınması programında. Bütün toplum kalkınması gayretimizi değerlendirmekte Köy İşleri Bakanlığı ile beraber çalışmaktayız.”⁹³

Teşkilatın, Türk Hükümetinin bu kararını şaşkınlıkla ve aynı zamanda anlayışla karşıladığını anladığımız bu demeçten sonra 1967 yılı haziran ayına gelindiğinde Türkiye’de toplum kalkınması alanında çalışan gönüllü sayısı oldukça azalmıştır. 1968 yılında gönüllü kabul edecek Bakanlık ve kurumlar arasında Köy İşleri Bakanlığı yer almamıştır. 1967-

⁹⁰ TDA, 54/1728157.

⁹¹ Aralık 1966-Ocak 1967 tarihleri civarında toplum kalkınması alanında çalışan gönüllü sayısı 93’e düşecektir. (TDA, 2303/9174454.) Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen bilgilere göre, 1967 yılının başlarında 590’ı bulan gönüllü sayısı ilk aşamada 444’e, yine aynı yıl Doğu’da çalışan gönüllülerin sayısı da 41’e düşürülmüştür. (TDA, 54/1620238.) 1966 yılının başından itibaren mevcutların çalışmalarına izin verilmekle birlikte, bu alanda yeni gönüllü kabul edilmediği görülmüştür. Hatta 1966 yılında Türkiye’ye gelen ve aslında toplum kalkınması alanında çalışmak üzere eğitim alan ABG grubunun, Türkiye’nin bundan sonra toplum kalkınması alanında gönüllü kabul etmeyeceğini açıklaması üzerine tüberküloz mücadelesi alanında çalışmalarına karar verilmiştir. (Warren Master, “Becoming a Citizen of the World: Peace Corps Retrospective”, *The Public Manager*, Winter 2011, <https://www.td.org/magazines/the-public-manager/becoming-a-citizen-of-the-world-peace-corps-retrospective>)

⁹² TDA, 2303/9174454. 1967-68 devresinde, sakıncalı iller kapsamına alınmasına rağmen, Diyarbakır’da (Maarif Koleji) 6, Adıyaman’da 1, Erzurum’da (Atatürk Üniversitesi) 8 ve Gaziantep’te 1 ABG bulunmaktadır. (TDA, 2387/9836913.) Başka bir kaynaktan 1967-68 devresinde barış gönüllülerinin bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde köy işleri alanında çalışanların sayısı; Erzurum 2, Muş 1, Van 1, Diyarbakır 2 olarak yer almıştır. (TDA, 2303/5084618.)

⁹³ TDA, 2387/7014684.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgelerine Göre Türkiye’de Toplum Kalkınması Alanında Çalışan Amerikan Barış Gönüllüleri

1968 devresinde bu alanda çalışan gönüllü sayısı hâlâ 28’dir.⁹⁴ 1968 yılına gelindiğinde BDK’nin aldığı kararlar, toplum kalkınması ve hemşirelik hizmetleri programlarına son verilmiş, bundan sonra gönüllülerin daha ziyade yararlı oldukları düşünülen İngilizce öğretmenliği alanındaki çalışmalarına devam edilmesi cihetine gidilmiştir.⁹⁵ Gönüllüler bundan sonra büyük şehirlerde istihdam edilmiş, sakıncalı illerdeki gönüllüler çıkarılmış ve toplum kalkınması faaliyetleri sonlandırılarak Köy İşleri Bakanlığı emrinde hiçbir gönüllü bırakılmamıştır.⁹⁶ Gözlerden uzak çalışma imkânı sağlayan toplum kalkınması alanı ABG’ye duyulan tepkilerin ilk odağında yer almıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 2 Temmuz 1968 tarihli ve “gizli” ibareli resmi yazıyı Genelkurmay Başkanlığı, Milli Emniyet Hizmetleri Reisliği, DPT Müsteşarlığı ve İçişleri Bakanlığına göndermiş ve “*Malumları olduğu üzere barış gönüllülerinin toplum kalkındırma sahasında istihdamları mahzurlu görülmüş ve son toplantıda bunların bu sahadan tedricen alınmaları kararlaştırılmıştı. Köy İşleri Bakanlığımıza yazılan eklice bir örneği ilişik yazıdan da görüleceği üzere, toplum kalkınma alanında Temmuz 1968 nihayetinde memleketimizde tek barış gönüllüsü kalmayacaktır.*” diyerek ilgili Bakanlıklara bilgi vermiştir.⁹⁷

Dolayısıyla 1968 yılının temmuz ayından itibaren bu alanda çalışan gönüllülerin, mevcutları süreleri bitene kadar çalışmaya devam etse de Dışişleri Bakanlığının gönderdiği yazı doğru kabul edilerek yenilerinin kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Bu noktada tam da bu uygulamanın başladığı yılın devamında, 1969 yılında, ABG teşkilatının bir talebi göze çarpmaktadır. Bilindiği üzere toplum kalkınması alanında çalışan gönüllüler, dağınık halde ve büyük şehirlerin dışında, köylerde istihdam olunmuşlardır. Toplum kalkınması programının sonlandırıldığı bu noktada, ABG teşkilatı yöneticilerinin İngilizce okutmanlığı alanında çalışan gönüllülerin –bu alanda çalışan gönüllülerin belli alanlarda toplu halde çalışmalarının Türk meslektaşları ile aralarında soğukluk ve sürtüşmelere yol açabildiği ve görev aldıkları memleketi, insanları ve dili öğrenmek istedikleri gerekçesiyle- çalışma alanlarının eşit şekilde dağıtılmasını ve büyük şehirlerin dışında olmasını istedikleri görülmüştür.⁹⁸ Teşkilat tarafından bu isteğin 1969 yılında yapılması, toplum kalkınması alanında çalışan gönüllülerin yerini eğitim alanında çalışanlarla doldurmaya çalıştıklarını düşündürmektedir.

Sonuç

II. Dünya Savaşından sonra Soğuk Savaş Dönemi’nde ABD ile Türkiye arasında çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Tarihe ikili anlaşmalar olarak geçen bu anlaşmalar kapsamında Amerikan Barış Gönüllüleri Anlaşması ile Türkiye’ye başta eğitim olmak üzere sağlık, toplum kalkınması ve turizm gibi çeşitli alanlarda yardım etmek üzere Amerikalı gençler gelmiştir. Bu çalışma, özel olarak Türkiye’de toplum kalkınması alanında çalışan barış gönüllüleri hakkındadır. Çalışmanın ana kaynağı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv Dairesi (TDA) bünyesinde yer alan belgelerdir. TDA’daki belgeler hem

⁹⁴ TDA, 2303/9174454. 1967 yılı bitiminde Türkiye’de bulunan toplam ABG’nin dağılımı şöyledir; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarda 33, Köy İşleri Bakanlığı 28, Hacettepe Tıp Merkezinde terapi, fizik tedavi, dış tabibi, eczacı olarak 4, Ege Üniversitesi hastabakıcılık 1, ODTÜ kütüphanesinde 1, BG Ankara ve İzmir büroları 6. (TDA, 2387/6184268.)

⁹⁵ TDA, 54/1727571.

⁹⁶ TDA, 2303/9174454.

⁹⁷ TDA, 2387, 6184437.

⁹⁸ TDA, 2787/12637738.

bu araştırma özelinde hem de yakın dönem Türkiye tarihi açısından var olan resmî kaynaklara yaptığı katkı nedeniyle oldukça önemlidir. Toplum kalkınması alanında çalışan gönüllülerin, güvenlik kaygıları nedeniyle kamuoyunun dikkatlerini üzerlerine çekmeleri devlet yetkililerinin özellikle bu konudaki durum ve görüşlerine bakmayı zaruri hale getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye’deki ABG uygulamasının Türk devlet yetkilileri katındaki yansımaları, resmî yazışmalar ve Türk Hükümeti tarafından kurulan “Bakanlıklararası Danışma Komitesi”nde yapılan konuşmalar ile alınan gizli/açık çeşitli kararlar bu çalışmada yer almış olup çalışmanın ana kaynağını teşkil etmiştir.

ABD Başkanı John F. Kennedy tarafından bir seçim vaadi olarak başlayan ve Başkan olmasından sonra hızla hayata geçirilen bu hükümet destekli gönüllülük projesi, ABD’nin gelişmekte olan ülkelere kendi kendilerine yardım etmeyi öğretme projesi olup Soğuk Savaş Dönemi’nin halet-i ruhiyesini göstermesi bakımından dikkat çekici bir propaganda faaliyetidir. ABD, sadece Türkiye’ye değil diğer birçok ülkeye gönüllü göndermiştir. ABD iç politikası açısından bakıldığında genç yaştaki gönüllülerin katıldıkları bu teşkilat, artan genç nüfus ve işsizlik karşısında gençlerin kanalize edildikleri ve kendilerine bir ideal edinip kötü alışkanlıklardan uzak durmalarının sağlandığı bir alan yaratmıştır. Dolayısıyla bu teşkilatın gelişmekte olan ülkelere bir faydası olmasından ziyade ABD’nin popülist bir iç politika faaliyeti olarak görülebilir. Gönüllülerin en çok çalıştıkları ve en başarılı oldukları alan, İngilizce öğrettikleri, eğitim alanıdır. Bu gerçeği teşkilatın kendisi de kabul etmektedir. Toplum kalkınması nicelik olarak ikinci sırada gelmektedir. Bu alanda çalışanların en önemli özelliği ise gittikleri ülkenin en ücra yerlerine-köylerine gönderilmeleridir.

Türkiye’nin ABG ile daha fazla çalışmama kararı almasında, şehirlerden uzak köy ve kasabalarda toplum kalkınması alanında çalışan gönüllülerin faaliyetleri birinci derece etkili olmuştur. Türk kamuoyunda, gazete haberlerinde, Bakanlıklararası Danışma Komitesi toplantılarında ve nihayet TBMM kürsüsünde gönüllülere yönelik itiraz ve eleştirilerin odağında köylerde gözlerden uzak çalışan ve aslında ne yaptıkları çok da anlaşılmayan toplum kalkınması gönüllüleri vardır. Gönüllülerin kendileri de aldıkları eğitim neticesinde toplum kalkınmasının ne işe yaradığını ve kendilerinden ne beklendiğini anlamadıklarını ifade etmişlerdir.

Bütün bu eleştirilerin arttığı yıllarda Türkiye ile ABD arasında “Johnson Mektubu Krizi”nin yaşandığını ve bu krizin iki ülke ilişkilerini bozduğunu da hatırlatmak yerinde olacaktır. Dolayısıyla dış politika konusunda yaşanan bu gerginlik ve kamuoyunda ABD’ye yönelen tepki, belki sayıları azaltılarak ya da çalışma yerleri kısıtlanarak uzun yıllar daha devam ettirilecek ABG tecrübesinin bu krizin de etkisiyle sonlandırılmasına yol açmıştır.

Kaynakça

a- Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA):

TDA /Fon Kodu: 2303/Belge No: 5084618, “Kars Milletvekili Adil Kurtel tarafından Barış Gönüllüleri Teşkilatı hakkında verilen sözlü soru önergesi ile ilgili malumat”, tarihsiz.

TDA/Fon Kodu: 2303/Belge No: 6366294, “Barış Gönüllüleri Hakkında Not”, 21.2.1966.

TDA/Fon Kodu: 2303/Belge No: 8300023, A. E. Karasapan, Şube Müdürü, “Barış Gönüllüleri Hakkında Tafsilatı Havi Not”, tarihsiz.

Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgelerine Göre Türkiye’de Toplum Kalkınması Alanında Çalışan Amerikan Barış Gönüllüleri

- TDA/Fon Kodu: 2303/Belge No: 9174232, “Barış Gönüllüleri Hakkında Umumi Bilgiler”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2303/Belge No: 9174454, “Seneler İtibarile Barış Gönüllülerinin Bakanlık ve Kuruluşlarımız Arasında Dağılışı”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/ Belge No: 9596685, “Servis Notu-Barış Gönüllüleriyle İlgili Tespit Edilecek Nihai Politika Hk.”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 6187489, “1967-68 Döneminde Köy İşleri Bakanlığında Kalacak Barış Gönüllüleri Hk.”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 6287818, “Sayın Devlet Bakanı Turhan Bilgin’in Barış Gönüllüleri Hakkında İstemiş Olduğu Malumat”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 7014684, “22 Aralık 1966, Perşembe günkü basın toplantısında Barış Gönüllüleri Müdürü DONAVAN McCLURE’un demeci”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 8068520, “Amerikan Barış Gönüllüleri”, 18.3.1964.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 9055214, “Barış Gönüllüleri”, 29.04.1965.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 9595460, “Barış Gönüllüleri Hk.”, 14.01.1971.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 9597381, “Barış Gönüllüleri Programı Hk.”, 21.1.1971.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 9836913, “1967-68 Devresinde Barış Gönüllülerinin Buldukları Vilayetler İtibarile Listesi”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No: 9837080, “1967-1968 Devresi Barış Gönüllüleri Tablosu”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:10006577, “1967 Barış Gönüllüleri Talepleri”, 28.12.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:10134386, “Barış Gönüllüleri Formüllerleri”, 9.1.1967.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:10189977, “Barış Gönüllüleri”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:5657133, Rahmi Gümrükçüođlu, “Müzekkere”, 18.4.1970.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6175010, Aydın Yeğen’den IV. Daire Reisine, “Servis Notu- Amerikan Barış Gönüllüleri Teşkilatı”, 21.04.1964.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6175107, Aydın Yeğen’den IV. Daire Reisine, “Servis Notu- Amerikan Barış Gönüllüleri Teşkilatı”, 29.06.1964.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6182216, “Barış Gönüllüleri Bakanlıklararası Danışma Komitesinin 9 Aralık 1968 tarihinde Bakanlığımızda yapılan toplantısında alınan kararlar ve 1969-1970 Barış Gönüllüleri ihtiyaçları hakkında tesbit olunan kontenjanlar”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6182233, “Barış Gönüllüleri Hakkında Not ve Bakanlıklararası Danışma Komitesinde Mutabakata Varılan Bazı Hususlar”, 1.6.1969.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6184268, “Haziran 1967 Nihayetinde Türkiye’de Barış Gönüllüleri”, tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6184437, Rahmi Gümrükçüođlu, “Barış Gönüllüleri”, 02.07.1968.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6189979, “Toplum Kalkınması Çalışmalarında Yardımcı Personel Olarak Çalışan Barış Gönüllüleri Talimatı”, 24.03.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6290350, “Dışışleri Bakanlığından Millet Meclisi Başkanlığına, Kars Milletvekili Adil Kurtel’in Sorduđu Suallere Verilen Cevaplar, “Barış Gönüllüleri Hk.”, tarihsiz.

- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6290952, "Barış Gönüllüleri", 13.07.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6291469, "Barış Gönüllüleri-Müzekkere", 13.06.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6292019, "Barış Gönüllüleri-Müzekkere", 27.05.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6293012, "Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Arasında Mevcut Barış Gönüllüleri Anlaşmasının Metni", tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6294242, "Barış Gönüllüleri Teşkilatı", Dosya: 311.042, 22.02.1963.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:6996467, "Barış Gönüllüleri", tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:7412445, "Barış Gönüllüleri", 01.06.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:7413475, "Barış Gönüllüleri Müracaat Formüllerleri ve Fişleri Basılması", 27.12.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:8067342, "Amerikan Barış Gönüllüleri Teşkilatı", 28.04.1964.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:8068538, Aydın Yeğen'den IV. Daire Genel Müdürü'ne Servis Notu, "Amerikan Barış Gönüllüleri Teşkilatı", 7.03.1964.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:8121446, IV. Daire Genel Müdürlüğünde Şube Müdürü Ertuğrul Çırağan'dan IV. Daire Genel Müdürü Hamit Batu'ya Servis Notu, "Barış Gönüllüleri Hakkında Yapılan Toplantı", 04.01.1963.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:8817551, T.C. Vaşington Büyükelçiliğinden Büyükelçiliği tedvire memur müsteşar Necdet Tezel'den Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazı, "Barış Gönüllüleri hk.", 28.06.1968.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:8817640, Emel Erturer, "Türkiyede Barış Gönüllüleri, Amerikan Barış Gönüllüleri teşkilatı tarafından yayınlanan broşür", 1967.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:8907630, "Barış Gönüllülerinin Okullara Yapmak İstedikleri Mali Yardım Hk.", 26.05.1967.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:9054963, "Barış Gönüllüleri", 18.02.1966.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:9055006, "7 Mayıs 1965 tarihinde Dışişleri Bakanlığında yapılan Barış Gönüllüleri ile ilgili toplantıda alınan kararlar", tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2387/Belge No:9713857, "Seneler İtibarile Barış Gönüllülerinin Bakanlık ve Kuruluşlarımız Arasında Dağılışı", tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 2787/Belge No:12637738, "Barış Gönüllüleri", 07.05.1969.
- TDA/Fon Kodu: 54/ Belge No:637402, "Dışişleri Genel Sekterinden Dışişleri Bakanına, "Barış Gönüllüleri ve Yabancı Misyonların Otomobilleri", 02.05.1966.
- TDA/Fon Kodu: 54/Belge No: 1620238, "Barış Gönüllüleri Hakkında Not", tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 54/Belge No: 1727571, "Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal Tarafından Barış Gönüllüleri Teşkilatı Hakkında Verilen Sözlü Soru Önergesi İle İlgili Cevaplar ve Hazırlanmış Bulunan Teferruatlı Malumat", tarihsiz.
- TDA/Fon Kodu: 54/Belge No: 1728157, Müslim Özbalkan, "Amerikan Barış Gönüllüleri ve Toplum Kalkınması Çalışmaları", Onuncu İskân ve Şehircilik Konferansları, 12.05.1969.
- TDA/Fon Kodu: 54/Belge No: 5086965, Nazif Cuhruk'tan Sayın Bakan'a, "Barış Gönüllüleri Teşkilatı Direktörünün Ziyareti," 13.10.1966.
- TDA/Fon Kodu: 54/Belge No: 5171617, "Barış Gönüllüleri Hakkında Not", tarihsiz.

b. Süreli Yayınlar

Akşam

Yön

c. Telif Eserler

Belenli, Tuğba (2019), *Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Eğitim Faaliyetleri (1962-1971)*, Berikan Yayınevi, Ankara.

Durmaz, Ezgi (2013), *Amerikan Barış Gönüllüleri ve Batı Anadoludaki Faaliyetleri* (Muğla-Aydın), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Erboz, Fatih&Soydan, Macit, *Barış Gönüllüleri, 10 Karanlık Yıl*, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2009.

Eşel, Gökhan (2014), *Amerikan Barış Gönüllüleri’nin Türkiye’deki Faaliyetleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri.

Eşel, Gökhan (2016), *Amerikan Barış Gönüllüleri ve Türkiye’deki Faaliyetleri*, İleri Yayınları, İstanbul.

Geçer, Genç Osman&Eşel, Gökhan (2017), “Amerikalılara Amerika’da Türkçe Öğretmek Amerikan Barış Gönüllüleri Örneği”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 6/3, Erzurum, s. 1656-1665.

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl 1963-1967), DPT, Ocak 1963.

Lowry, Heath W. (2016), *Yarım Asırlık Tutku: Türkiye ve Ben, I. Kitap: Bereketli Yılları, 1964-1966*, çev. M. Alper Öztürk, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Magu, Stephen (2018), *Peace Corps and Citizen Diplomacy: Soft Power Strategies in U.S. Foreign Policy*, Lexington Books, USA.

Özbalkan, Müslim (1970), *Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri*, Ant Yayınları, İstanbul.

Pfunder, Malcolm (2007), *Village in the Meadows*, Çitlembik Yayınları, İstanbul.

d. Dijital Kaynaklar

CARE’s History: A Timeline, <https://www.care.org/about-us/our-history/>, e.t. (Erişim tarihi): 06.10.2023.

Harlan Green, Türkiye 5, “Harlan Green and Mike Shapiro’s Return”, Fall 1999, http://www.arkadaslar.info/fall_99_3.htm, e.t.: 07.05.2018.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800568.pdf, e.t.: 25.09.2023.

Millîyet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 23, Dönem: 2, Toplantı:3, 25.12.1967-26.1.1968, TBMM Matbaası, 1968, s. 29. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c023/mm_02023fih.pdf, e.t.: 12.04.2022.

“Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal’ın, Barış gönüllüsü olarak Türkiye’ye gönderilen Amerikalılara dair Başbakan, İçişleri, Dışişleri, Millî Savunma ve Millî Eğitim Bakanlarından sorusu ve Millî Eğitim Bakanı Orhan Oğuz’un sözlü cevabı”, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:3, Cilt 12, Toplantı: 2, 72. Birleşim, 17 Mart 1971, s.277, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c012/mm_03012072.pdf, e.t.: 12.04.2022.

Warren Master, *Becoming a Citizen of the World: Peace Corps Retrospective*, The Public Manager, Winter 2011, <https://www.td.org/magazines/the-public-manager/becoming-a-citizen-of-the-world-peace-corps-retrospective>, e.t.: 19.02.2019.